

28

Det 21. århundrets velferdssamfunn

Heidi Gautun

ELDREOMSORG

Endringer i familie-
omsorgen til eldre?

Endringer i familieomsorgen til eldre?

Heidi Gautun

Fafo

© **Forskningsstiftelsen Fafo 1999**

ISBN 82-7422-253-9

Omslagsillustrasjon: Jon S. Lahlum

Omslagsdesign: Kåre Haugerud

Trykk: Centraltrykkeriet AS

Innhold

Forord	5
1 Innledning	7
1.1 Problemstillinger, og gangen i rapporten.....	8
1.2 Ulike perspektiver på moderne familieliv.....	10
2 Endringer i befolkningens alderssammensetning, og framtidige behov for pleie og omsorgstjenester	12
2.1 Prognoser for framtidige behov for offentlige pleie- og omsorgstjenester	15
2.2 Økte utgifter til pleie- og omsorgstjenester	15
2.3 Økt etterspørsel etter offentlige helse- og sosialarbeidere	16
2.4 Begrensninger ved prognosene	17
2.5 Oppsummering	17
3 Endringer i familiens omsorg til eldre de siste 30 år	18
3.1 Samspill mellom hjemmetjenestene og familien	19
3.2 Utviklingen i hjemmetjenestene	20
3.3 Utviklingen i familieomsorgen	21
3.4 Oppsummering	22
4 En undersøkelse av hvordan sekstiåttene stiller opp for sine gamle foreldre.....	22
4.1 Undersøkelsen	23
4.2 En oversikt over hvem som har svart på undersøkelsen.....	24
4.3 Kontakt med mor og far	27
4.4 Hjelp til mor og far	28
4.5 Hjelp fra mor og far	29

4.6 Pleietrengende fedre og mødre	30
4.7 Avdøde fedre og mødre.....	32
4.8 Mødre og fedre i live	33
4.9 Nye omsorgsoppgaver for familieomsorgsgivere skapt av velferdsstaten	35
4.10 Kvaliteten på tjenestene	36
4.11 Får foreldrene nok hjelp fra det offentlige, ifølge barna?	36
4.12 Oppsummering	37
5 Variasjoner i hjelp etter bestemte strukturelle mønstre?	38
5.1 Endringer i samspill mellom familien og det offentlige	38
5.2 Endringer i yrkesaktivitetsmønstre	39
5.3 Endringer i husholdsstrukturen	39
5.4 Endringer i samlivsmønstre.....	40
5.5 Urbanisering	40
5.6 Geografisk mobilitet	41
5.7 Personlige relasjoner	41
5.8 Hjelp til mor og far	42
5.9 Pleie	47
6 Avslutning	49
Referanser	54
Vedlegg 1 Tabeller	59
Vedlegg 2 Spørreskjema	61
Publikasjoner fra Det 21. århundrets velferdssamfunn.....	78

Forord

Denne rapporten er et av sluttproduktene i prosjektet Det 21 århundrets velferds-samfunn. Prosjektet er finansiert av Landsorganisasjonen i Norge og Det norske Arbeiderparti i forbindelse med LOs hundreårsjubileum i 1999. Det er stor tematisk og faglig bredde i prosjektet, det spenner over temaer innenfor økonomi og arbeidsliv, hverdagslivet og det sivile samfunn, velferdsstatens tjenester, trygd og fordeling. I en rekke publikasjoner diskuteres hvordan det norske samfunn har utviklet seg de siste tiårene, og hvilke utfordringer og mulige veivalg vi står overfor på terskelen til et nytt årtusen.

Prosjektet inneholder bidrag fra forskere i Norge og fra utlandet. Det er stor variasjon i rapportenes omfang og dybde. Noen er basert på seminarinnlegg, mens andre resultatet av lengre utredningsarbeid. En fortegnelse over alle publikasjonene i prosjektet – til sammen 44 rapporter og hovedboka *Mellom frihet og felleskap* – finnes bakerst i rapporten.

Arbeidet på Fafo har vært organisert i en prosjektgruppe med Ove Langeland som prosjektleder. Prosjektgruppen har ellers bestått av Torkel Bjørnskau, Hilde Lorentzen, Axel West Pedersen, samt Jardar E. Flaa og senere Reid J. Stene. I arbeidet med prosjektet har vi mottatt nyttige og konstruktive kommentarer fra flere kollegaer på Fafo og fra andre miljøer. Jon S. Lahlum har på en profesjonell måte sørget for at rapportene kommer ut i en presentabel form. Prosjektgruppen takker oppdragsgiver som har gjort dette arbeidet mulig.

Oslo, april 1999

Ove Langeland

Heidi Gautun er sosiolog og dr.gradstipendiat og jobber som forsker ved Forskningsstiftelsen Fafo. Hennes forskningsfelt er familiens rolle som velferdsproducent sett i relasjon til det offentlige omsorgstibudet. Sentrale publiseringer: Gammel, barnløs og alene. En sammenligning av uformell og offentlig omsorg til eldre med og uten barn. INAS-Rapport 9:5 1993 og Use of home based services by the elderly in Norway: Is equity accomplished? i Croatian Medical Journal. 38 (1):45-53, (med Espen Dahl 1997).

Idar Eidseth og Synnøve Dimmen i Opinion AS har hatt ansvaret for å gjennomføre undersøkelsen og skal ha takk for godt samarbeid. Jeg vil også takke Idar Eidseth i Opinion og Professor Knud Knudsen (Universitetet i Bergen) for gode kommentarer til spørreskjemaet. For å kunne si noe om hvem som har svart på undersøkelsen har Statistisk sentralbyrå utarbeidet en oversikt over noen kjennetegn ved alle personer som er født i det året som utvalget er trukket fra (1946). Ved å sammenligne personer som har svart på undersøkelsen med oversikten fra Statistisk sentralbyrå er det mulig å si noe om hvem som har svart og ikke svart på undersøkelsen. Britt Elin Bråten og Halvor Strømme har utarbeidet oversikten og skal ha takk for hjelpen. Knud Knudsen skal, sammen med Tone Fløtten og Espen Dahl (Fafo) og Professor Gunhild Hagestad (Northwestern University/Hia) takkes for kommentarer til prosjektskissen. Rapporten har blitt diskutert i en faggruppe ved Fafo som heter tjenesteproduksjonsgruppa. Jeg vil takke deltakerne i gruppa og to andre forskere ved Fafo, Torkel Bjørnskau og Reid Jone Stene for spennende diskusjoner og nyttige kommentarer til rapporten. Til slutt vil jeg takke Fafos publikasjonsavdeling ved Jon S. Lahlum for ferdigstilling av rapporten, som ble skrevet i oktober 1988.

Heidi Gautun

1 Innledning

I Norge har befolkningens alderssammensetning i likhet med de fleste industrialiserte land, gjennomgått endringer i dette århundret. Sterkt redusert dødelighet og økende gjennomsnittlig levealder, samt en markert nedgang i fruktbarhet har gjort oss til et aldrende samfunn, med stadig flere gamle og stadig færre barn og unge. Både i den offentlige debatt og i forskningsmiljøene er man i dag opptatt av problemer som befolkningsutviklingen medfører (Hagestad 1991, Daatland 1995). I Norge, som i de fleste andre vestlige land, bekymrer man seg for at veksten i eldrebefolkningen fører til økte utgifter for velferdsstaten, både i form av økte pensjonsutgifter og i form av økte utgifter til pleie og omsorgstjenester til eldre. Fokuseringen på «aldringssamfunnet» har av flere blitt kritisert for å være for negativ og unyansert (Hagestad 1991, 1998, Pilcher 1995, Hockey og James 1993, Phillipson 1998). Den konvensjonelle forskningen innen gerontologien har blitt kritisert for å gi næring til denne katastroferetorikken som definerer aldring og eldre kun som sosiale og økonomiske problemer (Daatland 1995). Ifølge familiesosiologen Gunhild Hagestad (1991, 1998) er noe av forklaringen på den ensidig negative oppmerksomheten omkring aldringssamfunnet at forandringene i befolkningsutviklingen har vært så hurtige, både på familie- og samfunnsnivå, at verken forskere eller planleggere egentlig har greid å følge med. Dermed overser vi at demografiske endringer har skapt familiemønstre som er helt nye i menneskehetens historie. Forlenget levealder har ført til at vi har kommet i en helt ny historisk situasjon, og en positiv konsekvens av dette er at generasjonene har fått en mulighet til å utvikle og styrke båndene seg i mellom. De fleste eldre klarer seg også i lengre perioder i alderdommen uten hjelp fra andre. Ofte undervurderes også de gamle som ressurs for yngre generasjoner i familien (Hagestad 1991). Det er viktig også å synliggjøre de positive sidene ved aldringssamfunnet, men det er også påpekt at det kan være uheldig å overvurdere eldre som ressurs i omsorgssammenheng (Thorsen 1996). Dersom vi undervurderer den fysiske tilbakegangen som følger med aldring, og de hjelpebehov mange eldre utvikler kan det være en fare for at det kan bli oppfattet som legitimt å skjære ned på offentlig tjenester som mange eldre i dag er avhengig av å få hjelp fra..

Offentlig sektor har ekspandert kraftig og er en storprodusent av offentlige pleie- og omsorgstjenester til den voksende eldrebefolkningen. Innenfor velferdsstatsforskningen har et rådende perspektiv på hva som har styrt veksten i offentlige tjenester vært at det er profesjonene selv som har skapt etterspørselen etter sine

egne tjenester, at det har vært en «tilbyderindusert etterspørsel» (Pelps 1986). Økt etterspørsel etter tjenester har blitt forklart som styrt av beslutninger i det administrative systemet, hvor profesjonene står sentralt, men underlagt økonomiske rammebetingelser (Kristensen 1987). Veksten i offentlige tjenester har i mindre grad blitt forklart ut fra behov i befolkningen, kanskje fordi forskningen i for liten grad har vært opptatt av hvordan endringer, særlig i familien påvirker behovet for og etterspørselen etter offentlige tjenester.¹ Ved å bringe familieforskningen inn i diskusjonen om velferd, og studere endringer i familien som kan føre til endrede behov for offentlige pleie- og omsorgstjenester, kan perspektivet på hva som styrer etterspørselen utvides. Flere undersøkelser har dokumentert at familien fortsatt er hovedkilden til omsorg for eldre i Norge som i de fleste andre vestlige land (Daatland 1997, Lingsom 1987, 1991 og 1997, Gautun 1993, Romøren 1992, Walker 1996). Mange er likevel bekymret for at familie- og slektsrelasjoner endrer seg og i stadig mindre grad vil være en pålitelig hjelpekilde for gamle. Et stort flertall av befolkningen har rapportert at de har liten tro på familien som omsorgsinstitusjon (Daatland 1997). Forskjellige forhold, som utbyggingen av offentlige pleie- og omsorgstjenester, økt yrkesaktivitet blant kvinner, endringer i husholdsstrukturen og i samlivsmønsteret, blir oppfattet som bidrag til svekking av familieomsorgen. Samtidig øker antallet svært gamle, noe som fører til at stadig flere blir avhengig av hjelp fra andre. Dersom familiens omsorgsevne svekkes, samtidig som hjelpebehovene i befolkningen øker, kan dette føre til et økt press på offentlige pleie- og omsorgstjenester.

1.1 Problemstillinger, og gangen i rapporten

Aller først vil det bli gitt en oversikt over utviklingen i alderssammensetningen i befolkningen. Et historisk, nåtidig og framtidig oversiktsbilde over forholdet mellom ulike aldersgrupper, barn, personer i yrkesaktiv alder og eldre vil bli presentert. Deretter besvares følgende spørsmål:

¹ Levekårsundersøkelsene og Helseundersøkelsene inneholder riktignok spørsmål om bruk av offentlige tjenester og hjelp fra familien. Disse undersøkelsene kan imidlertid kritiseres for å inneholde så få spørsmål om familien at de bare kan gi en forenklet oversikt.

Hvordan vil endringer i befolkningens alderssammensetning påvirke det framtidige behovet for offentlige pleie- og omsorgstjenester?²

For å svare på spørsmålet vil resultater fra framskrivninger av demografiske endringer og framtidige behov for pleie- og omsorgstjenester bli presentert. Økningen i antall eldre forventes også å ha konsekvenser for utgiftsnivået i folketrygden og andre pensjonsordninger, som ikke vil bli omtalt her. Videre vil begrensninger ved prognoser bli diskutert, fordi flere forhold enn endringer i befolkningens alderssammensetning kan påvirke etterspørselen etter offentlige pleie- og omsorgstjenester. Her vil endringer i familiens omsorg til eldre bli fokusert. Det finnes selv sagt ikke empiri på hvordan familier vil stille opp for sine gamle i framtiden. Men det er gjennomført undersøkelser som gir et oversiktsbilde over utviklingen av samspillet mellom familien og det offentlige tjenesteapparatet overfor eldre i de siste 30 år (Lingsom 1997). Disse undersøkelsene kan gi oss innsikt i utvikling som foregår i dagens familier, og som kan peke framover. Vi spør:

Hvordan har omsorgen fra familien og det offentlige hjelpeapparatet for eldre endret seg i tidsperioden 1965 – 1995?

I de empiriske analysene vil en egen undersøkelse som har hatt som hovedformål å undersøke hvordan middelaldrende menn og kvinner stiller opp for sine gamle foreldre i dag stå sentralt. Ut i fra denne undersøkelsen stilles følgende spørsmål:

Hvordan stiller sekstiåttergenerasjonen, som representant for nye generasjoner av omsorgsgivere, opp for sine gamle foreldre i dag?

Spørreskjemaundersøkelsen ble gjennomført høsten 1997 i et landsrepresentativt utvalg av 1500 menn og kvinner, født i 1946, og som hadde en eller begge foreldre i live. Utvalget ble, med tillatelse fra Datatilsynet, trukket fra Folkeregisteret av Statens datasentral. Opinion gjennomførte, på oppdrag fra Fafo, datainnsamlingen i oktober og november 1997. I alt 868 personer svarte på undersøkelsen, det vil si at svarprosenten er på 58. Grunnen til at undersøkelsen ble gjennomført blant menn og kvinner som var 51 år på undersøkelsestidspunktet var for det første at tidligere utførte undersøkelser har vist at det er høy sannsynlighet for å ha hjelpe-trengende foreldre i denne aldersgruppen. Personer i alderen 50–59 år har også fått flest nye omsorgsoppgaver på 1980- og 1990 tallet (Lingsom 1993, 1997).

² Offentlige pleie- og omsorgstjenester betyr her kommunale hjemmetjenester, som i hovedsak består av hjemmehjelpere og hjemmesykepleiere, som både jobber i åpen omsorg og omsorgsboliger, samt institusjonsomsorgen (sykehjem og aldershjem) i kommunene.

Menn og kvinner som er født i 1946 tilhører også den såkalte sekstiåttergenerasjonen som flere oppfatter som representant for nye generasjoner av omsorgsgivere i vår tid (Lingsom 1993). Historisk skiller denne generasjonen seg ut ved å være de første som har kunnet ta en godt utbygd velferdsstat som en selvfølge. Ifølge nyliberalistisk teori avtar det moralske ansvaret for familiens og nærmiljøets syke og gamle i takt med at det offentlige tilbudet øker (Lingsom 1993). sekstiåtter kvinnene er også pionerer i arbeidslivet, og flere er bekymret for at økningen i kvinners yrkesdeltakelse utgjør en trussel mot uformell omsorg for syke og gamle (Lingsom 1993).³

I undersøkelsen er det undersøkt om hjelp og støtte varierer i forhold til en rekke forhold som foreldrenes bruk av kommunale pleie- og omsorgstjenester, ulik yrkesdeltakelse i yrkeslivet blant døtre og sønner, husholdsstruktur, samlivsmønstre, kjønn, sosial bakgrunn og geografisk bosted og avstand. Videre er det undersøkt om noen dimensjoner ved relasjonshistorier, som kvaliteten og gjensidigheten i forholdet mellom døtrene og sønnene og foreldrene over tid, betyr noe for hjelp og støtte som gis.

1.2 Ulike perspektiver på moderne familieliv

Innen familieforskningen finnes det ulike oppfatninger av hvordan moderne familie- og slektsrelasjoner virker. Ifølge teorien om økt individualisering, som har stor opplutning blant samfunnsforskere i dag, har historiske og sosiale prosesser ført til at tradisjonelle verdier oppløses, og verdier, holdninger og atferd baseres i økende grad på personlige valg (Beck 1997, Giddens 1990, Nielsen 1996). Individualisering kjennetegner den moderne livsform, og spørsmålene om hvem vi er, hvem vi vil være og hva slags liv vi vil leve har fått økt relevans gjennom økt materiell velstand, internasjonaliserte medier og kulturell fristilling (Nielsen 1996). Individualiseringen inngår som en komponent i en generell moderniseringsprosess, der den enkeltes tilknytning til arbeidsmarkedet står sentralt. Individualiseringen omfatter også kvinnene som tradisjonelt har hatt en sterk forankring i familien. Ifølge Shorter (1976) har utdanning og yrkesaktivitet løsrevet kvinner fra

³ Susan Lingsom har undersøkt sekstiåtternes omsorg til foreldre på et tidspunkt da kun et fåtall av dem hadde sterkt hjelpetrengende foreldre. Resultatene tydet imidlertid på at sekstiåttene ville gi minst like mye omsorg når deres tur ville komme for alvor. Lingsoms studie og data om familien bygger på tilgjengelig offentlig statistikk om familieomsorg. Statistikken inneholder kun begrenset informasjon om familieomsorg, fordi hovedhensikten med undersøkelsene ikke har vært å undersøke familiens omsorg for eldre. Jeg har valgt å gjennomføre en mer inngående undersøkelse av hvordan denne generasjonen av menn og kvinner stiller opp for sine foreldre i dag.

tradisjonelle bånd, og ført til en vekst i «a non-family orientation». Flere påpeker at familien påvirkes av individualiseringen, og slektsbånd ses på som stadig mer oppløste, noe som har ført til og vil føre til, store samfunnsmessige og individuelle kostnader på sikt (Almås 1997, Ringen 1997, Knudsen og Wærness 1996). Samfunnsvitere som har vært opptatt av individualisering og endringer i familien, har stort sett fokusert kjernefamilien, som består av foreldre og små barn. Oppmerksomheten har i liten grad vært rettet mot andre slektsrelasjoner til tross for at en stadig økende andel av befolkningen er medlem av moderne «topptunge» familier, altså med få små barn og flere voksne generasjoner. Andre slektsrelasjoner kan ha fått mindre oppmerksomhet fordi det har vært vanlig å sette likhetstegn mellom familie og husholdning. I et aldrende samfunn kan imidlertid ikke familiebegrepet begrenses til individer som bor under samme tak (Hagestad 1991). Ifølge Hagestad må familiebegrepet inkludere folk som er knyttet sammen med slektsbånd og langvarig gjensidighet, selv om de ikke tilhører samme boenhet. Teorien om økt individualisering er derfor relevant også for oppfatningen og tenkningen omkring andre slektsbånd enn relasjoner i kjernefamilien. Antallet svært gamle øker i samfunnet, og det forventes at stadig flere blir avhengige av å få hjelp fra andre. Dersom det er slik at familiemedlemmer i stadig mindre grad føler seg forpliktet til å hjelpe hverandre kan dette medføre et stort press på offentlige pleie- og omsorgstjenester i årene som kommer.

I et annet perspektiv har ikke de historiske og sosiale prosessene, som har ført til at det ikke lenger finnes felles faste og klare regler om hvordan slektninger skal stille opp for hverandre i gitte situasjoner, ført til at slektninger lar være å stille opp for hverandre. I stedet kjennetegnes moderne familie- og slektsrelasjoner ved at forpliktelser, det vil si ansvar for å hjelpe hverandre, i stadig større grad skapes gjennom forhandlinger gjennom livsløpet (Finch og Mason 1991). Ifølge Finch og Mason er forpliktelser som individer selv har utviklet gjennom egne forhandlinger med andre, sterkere enn forpliktelser som er basert på tradisjon og dermed påført fra utsiden. Familie og slekt utveksler fortsatt omfattende hjelp og støtte, men det er store variasjoner fra familie til familie og variasjonene følger ikke lenger bestemte strukturelle mønstre med hensyn til kjønn, sosial bakgrunn, bosted, yrkesaktivitet og annet. Finch og Masons perspektiv har et optimistisk syn på familieomsorgen, men det påpekes samtidig at det er umulig å forutsi på hvilken måte slektninger i forskjellige familier vil hjelpe til. Denne uforutsigbarheten stiller store krav både til politiske myndigheter og tjenesteapparatet i planleggingen av den offentlige eldreomsorgen.

2 Endringer i befolkningens alderssammensetning, og framtidige behov for pleie og omsorgstjenester

Ved århundreskiftet var antallet eldre over 67 år 149 000 og i 1997 var antallet økt til 620 000, det vil si at tallet på eldre har blitt firedoblet de siste 100 år. Eldrebefolkningen har vokst sterkere enn barnebefolkningen og den yrkesaktive befolkningen (Aspås 1995). Et oversiktsbilde over forholdet mellom aldersgruppene barn, yrkesaktive og eldre i dag og 50 år framover viser at eldrebefolkningen fortsatt vil vokse sterkt, mens det forventes en mindre vekst i barnebefolkningen og aldersgrupper i yrkesaktiv alder (jf. tabell 2.1). Utviklingen med vekst i eldrebefolkningen, en sterk nedgang i fruktbarhet – til under reproduksjonsnivå – samt stagnasjon i antallet personer som tilhører den yrkesaktive delen av befolkningen er felles for samtlige vestlige land, og ikke et spesielt utviklingstrekk for Norge.

Eldre

Sammensetningen i eldrebefolkningen har endret seg. Antallet personer over åtti og nitti har økt mest, og kvinner utgjør en stadig større andel av de gamle. I aldersgruppen over åtti er det i dag dobbelt så mange kvinner som menn (Aspås 1995). Undersøkelser viser at det er eldre over åtti, som er den største brukergruppen av offentlige pleie- og omsorgstjenester i dag. Ifølge Hjort og Waaler (1990) vil derfor økningen i antall personer som er eldre enn 80 år være den viktigste indikatoren på det framtidige behovet for pleie og omsorgstjenester. En annen viktig indikator vil ifølge Ivar Brevik (1995) være endringer i andelen av eldrebefolkningen som bor alene, fordi bruken av offentlige pleie- og omsorgstjenester er betydelig større blant aleneboende eldre enn blant eldre som bor sammen med noen.

Tabell 2.1 Alderssammensetningen i befolkningen i 1996 og år 2050*

	Barn (under 16år)	Yrkesaktive (20–66år)	Eldre over 67år	Eldre over 80 år
1996	907 000	2,6 mill.	620 000	176 000
2050	705 000–1,2 mill.	2,5–3,3 mill.	871–1,2mill.	309–552 000

Kilde: Ukens statistikk nr.36.1996. Ukens Statistikk nr.21. 1997

* Ifølge framskrivninger forventes det at folketallet vil stige fra 4,43 millioner i 1996 til 4,51–4,82 millioner i år 2010. Etter 2010 er det stor usikkerhet knyttet til beregninger av folketallet, og det er ikke mulig å anslå om det vil bli en fortsatt vekst i folketallet, eller om folketallet vil stagnere eller gå tilbake. Anslag på folkemengden i 2050 viser en betydelig spennvidde, på mellom 4,3 og 6,1 millioner

Framskrivninger viser at antallet personer som er 80 år og eldre kan bli fordoblet fra 1996 til 2050 (jf. tabell 2.1). Veksten vil variere i forskjellige tidsperioder. I de nærmeste 10 år vil antallet eldre over 80 år øke, for deretter å holde seg nokså uendret fram mot 2020. Etter 2020 forventes det igjen en økning fram mot år 2050 (St.meld. nr. 50. Handlingsplan for eldreomsorgen 1996–97). I beregningene forutsettes en betydelig reduksjon i dødeligheten. I 1995 var forventet levealder ved fødsel 74,8 år for menn og 80,8 år for kvinner. I 2050 forutsettes det at forventet levealder for menn er mellom 77 år og 83 år, og mellom 81,5 og 87,5 år for kvinner. Forskjellene mellom kjønnene, som allerede er blitt redusert de siste årene, forutsettes ytterligere redusert fra 1995 til 2050 (fra 6 til 4,5 år). I tillegg til at eldrebefolkningen vokser, bor en stadig større andel av eldrebefolkningen alene. I 1970 var 52 prosent av dem som var 67 år og eldre aleneboende, i 1990 var andelen steget til 58 prosent (St.meld. nr. 35 1994–95). Andelen eldre over åtti år som bor alene antas å stige fra 58 prosent i 1990 til 61 prosent i år 2000 og til 65 prosent i år 2015 (Brevik 1995).

Barn

Både samlet fruktbarhet⁴ og barnedødelighet har sunket sterkt i løpet av århundret. Stadig flere kvinner har kunnet få og har valgt å få barn, men antallet barn som fødes per kvinne har blitt sterkt redusert (Blom m.fl. 1992). Ved begynnelsen av århundret dominerte de store barnekullene. Det var ikke uvanlig med søskenflokker på seks til åtte barn, men mange døde tidlig. I 1900 var det samlede fruktbarhetstallet 4,4 og i 1991 var tallet sunket til 1,9. Fruktbarheten sank først kraftig fra 1929 til 1935, både fordi kvinner fikk færre barn og fordi en økende andel kvinner aldri fikk barn. De økonomiske forholdene var dårlig for mange i disse årene. Oppgangstider gjorde det etter hvert mulig for flere å stifte familie, noe som førte til en jevn økning i fruktbarheten. Rett etter krigen kom et kraftig oppsving i fødselstallene, og fruktbarhetsnivået økte jevnt fram til siste halvdel av 1960-årene. Av kvinner som stod foran familie- og etableringsfasen i 1950- og 1960-årene, ble bare en av ti barnløse, og nesten halvparten fikk tre eller flere barn. Fra slutten av 1960-tallet kom et nytt kraftig fall i fruktbarhetsnivået, og nivået ved slutten av 1970-tallet var igjen like lavt som i mellomkrigstiden. Nedgangen skyldtes ikke at andelen barnløse kvinner økte, men at kvinner som fikk barn, fikk færre barn.

⁴ Samlet fruktbarhetstall. Det gjennomsnittlige antall levendefødte barn som under gjeldende fruktbarhetsforhold vil bli født av en kvinne som gjennomlever hele den fødedyktige perioden. Sum av ettårige aldersavhengige fruktbarhetsrater 15–49 år.

Tobarnsfamilien ble vanlig, og det er den også i dag. Fra slutten av 1970-tallet kom noen stabile år fram til midten av 1980-tallet, og fruktbarheten steg jevnt, men svakt, fra midten av 1980-tallet og utover 1990-tallet (Blom m. fl.1992, Ukens statistikk nr.46, 1996).

De aller fleste kvinner og menn i dag ønsker å få barn, og får barn. Det har imidlertid vært en trend siden midten av 1970-tallet at kvinner venter med å få barn. De aller siste årene er det også en svak tendens til at flere kvinner blir barnløse (Ukens statistikk nr. 36, 1996). Kvinner som er født etter 1945 kan i større grad enn tidligere generasjoner velge når de vil ha barn og hvor mange barn de vil ha (Blom m.fl. 1992). Ifølge Blom har prevensjonsmidler, fri adgang til abort, økt boligstandard, tekniske hjelpemidler, endret husarbeid og deltakelse i utdanning og yrkesliv gitt dagens kvinner større frihet til å velge. Det er imidlertid et paradoks at selv om friheten til å velge er blitt større, velger kvinner mer likt. Det er i dag mindre variasjoner i om kvinner får barn, når kvinner får barn og hvor mange barn kvinner får enn for 100 år siden.

Antall barn under 16 år var i 1996 907 000, og vil ifølge framskrivninger øke til mellom 941 000 og 1,01 millioner en gang mellom 2000 og 2010 (jf. tabell 2.1). Etter 2010 er det usikkert å forutsi fødselshyppigheten blant kvinner i fruktbar alder, og utviklingen i antall barn. I 1995 var fruktbarhetsnivået 1,86 per kvinne og mødrenes gjennomsnittsalder var 28,8 år. Dersom det forutsettes at fruktbarhetsnivået blir 2,10 barn per. kvinne og gjennomsnittsalder ved fødsel blir 29,5 år vil antall barn under 16 år øke til 1,11 millioner i 2030 og til 1,21 millioner i 2050 (Ukens statistikk nr. 36, 1996). Kvinners økte yrkesdeltakelse er framhevet som en av hovedgrunnene til den sterke nedgangen i fruktbarheten» til under reproduksjonsnivå i samtlige vestlige land (Rønsen 1997). Marit Rønsen (1997) problematiserer denne forklaringen og viser til at fruktbarheten i Norden er høyere enn i andre europeiske land, der yrkesdeltakelsen blant kvinner er lavere, og der det er mindre offentlig engasjement og mer tradisjonelle kjønnsroller.

Yrkesaktive

Aldersgrupper som i dag defineres å tilhøre den yrkesaktive delen av befolkningen vil ifølge framskrivninger øke fra 2,6 millioner til om lag 3 millioner i 2010 (Ukens statistikk nr.36 1996). Etter 2010 forventes en svakere vekst fordi de store etterkrigskullene når pensjonsalder. I 2050 er det forventet at mellom 2,5 og 3,3 millioner er i yrkesaktiv alder. En forutsetning i framskrivningen er at nettoinnvandringen blir på mellom 3000 og 11 000 personer per år i framtiden. Innvandringspoli-

tikken er en faktor som i økende grad påvirker befolkningens alderssammensetning. Utviklingen i antall personer som tilhører den yrkesaktive del av befolkningen har siden 1971 blitt stadig mer påvirket av inn- og utvandring til landet. Ifølge Carling (1997) har innvandring de siste 25 årene både bidratt til vekst i befolkningen og begrenset befolkningens aldring. Dagens befolkning er yngre enn den ville vært uten inn- og utvandring fordi det er spesielt mange unge voksne og små barn, men få gamle blant innvandrerne. Innvandringspolitikken vil dermed også påvirke alderssammensetningen i befolkningen i årene som kommer.

2.1 Prognoser for framtidige behov for offentlige pleie- og omsorgstjenester

Kommunene har i de senere årene fått stadig flere oppgaver innen pleie- og omsorgssektoren, og brukerne er både blitt flere og mer forskjellige. De kommunale tjenestene skal ivareta behovene for pleie- og omsorg til funksjonshemmede, psykisk utviklingshemmede, personer med psykiske lidelser og eldre. Kommunene skal ifølge helse- og sosiallovgivningen ikke gi særtjenester til sine brukere, men yte hjelp til de forskjellige fra det samme tjenesteapparatet. I denne rapporten fokuseres eldre, men statistikk som føres og prognoser som er utarbeidet over framtidige behov for offentlige pleie- og omsorgstjenester inkluderer hjelp som ytes til alle brukergruppene i kommunene. Eldre er den desidert største gruppen som mottar kommunale pleie og omsorgstjenester i dag, og det er veksten i eldrebefolkningen som i størst grad forventes å påvirke endringer i etterspørselen etter denne typen tjenester i de kommende år. Økt etterspørsel etter offentlige tjenester forventes både å påvirke utgiftsnivået og behovet for arbeidskraft i den offentlige eldreomsorgen.

2.2 Økte utgifter til pleie- og omsorgstjenester

Oversikter over brutto driftsutgifter til pleie og omsorgstjenester, syke- og aldershjem, aldersboliger og hjemmebaserte tjenester viser en sterk vekst tidlig på 1980 tallet. Veksten har vært mer beskjedent fra 1985 og fram til i dag, spesielt når det gjelder institusjonsomsorgen for eldre. Utgiftene til kommunale hjemmetjenester har imidlertid økt mer enn utgiftene til institusjonsomsorgen på slutten av åttitallet og i nittiårene. Den økte satsingen på kommunale hjemmetjenester framfor institusjonsomsorgen har vært en ønsket politisk utvikling. I Stortingsmelding nr.

35 1994–95 (Velferdsmeldingen) er det utarbeidet framskrivninger av kommunenes utgifter til pleie- og omsorgstjenester.

Kommunenes utgifter i pleie- og omsorgssektoren forventes å øke i årene som kommer, og særlig sterk forventes utgiftsveksten å være etter år 2010 og fram mot år 2030 (jf. tabell 2.2).

I beregningene er det forutsatt en standard og dekningsgrad som tilsvarer den som er i dag.

Tabell 2.2 Kommunenes utgifter til pleie og omsorgstjenester

	Faste kroner
1993	22 milliarder
2010	27 milliarder
2030	37 milliarder

Kilde: Stortingsmelding nr.35 1994–95 (Velferdsmeldingen).

2.3 Økt etterspørsel etter offentlige helse- og sosialarbeidere

Ifølge framskrivninger av arbeidsmarkedet for offentlige helse- og sosialarbeidere i perioden 1995 til 2030 vil etterspørselen etter offentlig helsepersonell øke i årene som kommer (Ofte dal 1995). I 1995 utgjorde helse og sosialpersonalet 7,6 prosent av den totale arbeidsstyrken. I år 2030 er det beregnet at andelen vil stige til 12,3 prosent (Ofte dal 1995).⁵ Etterspørselsveksten er beregnet til å bli sterkest for hjelpepleiere, sykepleiere, vernepleiere, ergoterapeuter og ortopedingeniører. For disse gruppene forventes en dobling av årsverksinnsatsen i løpet av 35-årsperioden. Med unntak av barnevernspedagoger og jordmødre er det forventet at etterspørselen etter de øvrige personalgruppene som leger, sykepleiere, hjelpepleiere, vernepleiere, helsesøstre, fysioterapeuter, psykologer, audiografer, bioingeniører, ergoterapeuter, farmasøyter, ortopedingeniører, sosionomer, tannleger og tannpleiere vil øke med mer enn 50 prosent i samme periode (Ofte dal 1995).

Etterspørselsveksten forventes ikke å være sterkere enn den forventede økningen i arbeidstilbudet fra de fleste helse og sosialfaglige personellgruppene. Ifølge framskrivninger vil det tvert i mot bli et overskudd på de fleste personalgrupper på grunn av en kraftig økning i utdanningskapasiteten (Ofte dal 1995). Det er imidler-

⁵ I prognosene er det ikke skilt mellom helse- og sosialpersonale som arbeider i kommunene, i fylkene eller i statlige institusjoner.

tid beregnet at det i årene som kommer vil bli stor mangel på ortopedingeniører og tannleger, og en viss legemangel, samt en markert mangel på hjelpepleiere etter år 2010. Det er imidlertid ikke gitt at utdannede helse- og sosialfaglige personellgrupper vil velge å arbeide innenfor helse- og sosialsektoren. En viktig forutsetning i framskrivningen av personaltilgangen er også at kandidatproduksjonen holdes konstant på 1995-nivå i framskrivningsperioden. Det forutsettes også en konstant normalarbeidstid, en befolkningsutvikling som tilsvarer Statistisk sentralbyrås offisielle mellomalternativ for framskrivning, et konstant sykdomsbilde hvor kjønns- og aldersspesifikke behov for behandling forblir uendret og et helsevesen som er organisert som i 1994. Andre forutsetninger som gjelder landets økonomi legges også til grunn for beregningene.⁶

2.4 Begrensninger ved prognosene

Ifølge Hjort og Waaler (1990) vil økningen i antall personer over 80 år, selv om behovene for pleie og omsorgstjenester varierer mye, være den viktigste indikatoren på det framtidige behovet for pleie og omsorgstjenester. Andre forhold enn utviklingen i sammensetningen av aldersgrupper kan imidlertid påvirke behovet for offentlige tjenester, og gjør det vanskelig å beregne det framtidige tjenestebehovet. Eventuelle endringer i befolkningen og fagfolks forventninger til det offentlige hjelpeapparatet, Eldres helsetilstand og funksjonsnivå, andel aleneboende eldre og funksjonshemmede, endringer i det offentlige hjelpeapparatet både med hensyn til organisering og omfang av tjenester, en eventuell vekst i privat tjenesteyting samt endringer i familiens omsorg er alle forhold som kan påvirke endringer i etterspørselen etter offentlige tjenester.

2.5 Oppsummering

Et oversiktsbilde over utviklingen i forholdet mellom aldersgruppene barn, yrkesaktive og eldre i vårt århundre viser en sterk vekst i eldrebefolkningen, en sterk nedgang i fruktbarhet samt stagnasjon i antall personer som tilhører den yrkesaktive delen av befolkningen. Ifølge framskrivninger kommer fortsatt eldrebefolkningen, særlig de aller eldste, til å vokse.

⁶ Disse er beskrevet i K.O. Oftedal (1995) Framskrivning av markedssituasjonen for helse- og sosial personell fram mot år 2030.

Eldre er den desidert største gruppen som mottar kommunale pleie og omsorgstjenester, og av den grunn er det veksten i eldrebefolkningen som i størst grad forventes å påvirke endringer i etterspørselen etter offentlige pleie og omsorgstjenester i de kommende år. Ifølge framskrivninger kommer en sterk utgiftsvekst i pleie- og omsorgssektoren i perioden fra 2010 og fram mot år 2030. Utviklingen vil også gi seg utslag i økt etterspørsel etter arbeidskraft i offentlig sektor. Ifølge prognosene vil ikke etterspørselsveksten bli sterkere enn den forventede økningen i de fleste helse- og sosialfaglige personallgruppene, med unntak av yrkesgrupper som ortopedingeniører, tannleger og til en viss grad leger. Om alle disse vil bruke sin utdanning og kompetanse i pleie- og omsorgsyrkene kan imidlertid ikke tas for gitt. Det er ikke uproblematisk å framskrive tjenestebehovet i befolkningen. En rekke forutsetninger som er lagt til grunn for prognosene kan endre seg og påvirke utfallet. En av disse, som vi vil se nærmere på her, er eventuelle endringer i familien og familieomsorgen.

3 Endringer i familiens omsorg til eldre de siste 30 år

Offentlig sektor har ekspandert kraftig de siste 30 årene og er i dag en storprodusent av pleie- og omsorgstjenester til eldre. Flere frykter at utbyggingen av offentlige tjenester sammen med utviklingen med økt yrkesaktivitet blant kvinner har ført til en reduksjon i familieomsorgen. Et flertall (84 prosent) av befolkningen tror at familien i dag er mindre villig til å gi omsorg enn før 2. verdenskrig (Daatland 1994). Den store oppslutningen om «nedgangshypotesen» er ikke unik for Norge. Et stort flertall av eldre i alle EU land tror at familien i stadig mindre grad er villig til å ta omsorg for sine (Walker 1996). Ifølge Walker er ikke nedgangshypotesen ny, men har eksistert så lenge det har vært sosialpolitikk. Oppfatningen om at familieomsorgen svekkes blir tatt for gitt også i politiske diskusjoner, og blir både brukt som et argument *for* å forsvare en videre utbygging av velferdsstaten, og som et argument *mot* en videre utbygging av velferdsstaten. De sistnevnte appellerer moralsk til familiesolidariteten.

Det er forsket lite på eventuelle endringer i familieomsorgen over tid. I Norge er det kun én studie som ved hjelp av empiri har forsøkt å svare på spørsmålet om nedgangshypotesen holder mål. Susan Lingsom (1997) har gjennomført en studie av samspillet mellom familieomsorg og offentlige hjemmetjenester til uføre og eldre personer i perioden 1965–1995 i Norge. Denne perioden dekker velferdsstatens

epoke med vekst og optimisme og senere stadier med restrukturering og kutt i tjenestene. Det har også skjedd store endringer i familien i disse årene. Antall eldre har økt kraftig, husholdsstrukturen har endret seg dramatisk ved at stadig flere blir aleneboende og yrkesaktiviteten blant kvinner har økt sterkt (Lingsom 1997). Ifølge Daatland (1997) har også holdninger til å motta offentlige tjenester endret seg radikalt i positiv retning, i løpet av 30 år med velferdsstatlig ekspansjon. Undersøkelser på 1960-tallet avdekket stor skepsis til offentlige tjenester, og et stort flertall av befolkningen ga uttrykk for at de i stedet for å motta hjelp fra det offentlige foretrakk å få hjelp fra familien. Opprinnelig var de offentlige hjemmehjelpstjenestene organisert gjennom sosialkontorene, og kan av den grunn ha blitt stigmatisert. I dag mener derimot de fleste (81 prosent av befolkningen) at de offentlige tjenestene må bygges ut mer for å møte økte omsorgsbehov i framtiden (Daatland 1993).

3.1 Samspill mellom hjemmetjenestene og familien

For å belyse eventuelle endringer i familieomsorgen i de senere år vil vi se nærmere på studien til Susan Lingsom (1997). Hovedhensikten med studien var å undersøke hvordan familieomsorgen blir påvirket av omsorgspolitik, uttrykt i volum, distribuering og innhold i offentlige tjenester samt interaksjon med offentlige tjenesteutøvere. Et sentralt spørsmål i studien er om grensene mellom familien og velferdsstatens forpliktelser og ansvar har skiftet over tid. Det er undersøkt om utbyggingen av offentlige tjenester har ført til en reduksjon i familieomsorgen og om kutt i tjenester fører til en økning i familieomsorgen. Lingsom spør om omsorgstjenester erstatter eller supplerer familieomsorgen, og viser til nyliberale teoretikere som hevder at det moralske ansvaret for familiens og nærmiljøets egne syke og gamle avtar i takt med at det offentlige tilbudet øker. Det vises også til at flere er bekymret for at økningen i kvinners yrkesaktivitet utgjør en trussel mot uformell omsorg for syke og eldre.

I studien benyttes data om familieomsorg og offentlige hjemmetjenester, det vil si hjemmehjelp og hjemmesykepleie fra tidsnyttingsundersøkelser og levekårsundersøkelser. Fokuset er i studien satt på omsorg til eldre over 67 år. En av hovedkonklusjonene er at det ikke ble overført omsorgsforpliktelser fra familien til det offentlige hjelpeapparatet i Norge i perioden med velferdsstatsekspansjonen i årene 1965 til 1985. Disse årene er kjennetegnet av sterk vekst både i hjemmetjenestene og institusjonsomsorgen for eldre. Studien viser heller ikke at

omsorgsforpliktelser har blitt ført tilbake til familien i årene velferdsstaten har strammet inn tjenestetilbudet. Det er altså stabilitet, og ikke nedgang i deltakelsen i familieomsorg som kjennetegner de tre tiårene. Velferdsstaten har avlastet familien i sine omsorgsforpliktelser, og offentlig og uformell omsorg utfyller hverandre heller enn å være substitutter. Det konkluderes med at familieomsorgen er mer robust og uavhengig av omsorgspolitikken enn antatt.

Videre viser det seg at foreldre som mottar hjemmetjenester får mer hjelp fra voksne barn enn foreldre som ikke mottar hjemmetjenester, også når det kontrolleres for behov og tilgang til hjelp fra sønner og døtre. Foreldre med hjemmetjenester har også oftere kontakt med barn, alt annet likt, enn foreldre som ikke får hjemmetjenester. Det er altså ingenting som tyder på at familieomsorgen trekkes tilbake når hjemmetjenestene kommer til. Aktive familier er også aktive i å skaffe hjelp til foreldrene fra det kommunale hjelpeapparatet, og så lenge foreldrene bor hjemme supplerer offentlige tjenester familieomsorgen. Samarbeidet mellom de offentlige tjenestene og familien har oppstått i de senere år, og var ikke vanlig på 1960- og 1970-tallet. Studien viser også at familien har mindre kontakt med og yter mindre praktisk hjelp når eldre oppholder seg i aldersinstitusjon. Eldre som flytter tilbake til hjemmet får igjen økt hjelp fra døtre og sønner. Det offentlige hjemmetjenestetilbudet gjør det mulig for familien å stille opp, og ifølge Lingsom har hjemmetjenestene brakt velferdsstaten inn i det tradisjonelle domenet for familieomsorg. Det er lettere å dele omsorgsansvar mellom familien og det offentlige hjemme hos den gamle enn i aldersinstitusjonene. Tradisjonelt har institusjonsomsorgen vært løsningen når omsorgsbehovene er ekstensive og familieressursene er brukt opp. Til tross for at institusjonsopphold er den mest omfattende avlastning familier kan få i forhold til sine eldre, er det barn som har foreldre i institusjon som oppgir å ha de største omsorgsbyrdene. Omsorgsgivere til hjemmeboende eldre rapporterer lite omsorgsbyrder. Kun 15 prosent av omsorgsgivere omtaler omsorgsbyrdene i termer av høyt nivå av fysiske eller emosjonelle begrensninger.

3.2 Utviklingen i hjemmetjenestene

Det har vært sterk vekst i hjemmetjenestene og antallet som mottar hjelp fra hjemmehjelp og hjemmesykepleie i de tre tiårene som studien dekker. På 1960- og 70-tallet vokste hjemmehjelpstjenesten mer enn hjemmesykepleien, men tidlig på 1980-tallet var det omvendt og hjemmesykepleien ekspanderte mer enn hjemmehjelpstjenesten. Holdningene til å motta hjelp fra hjemmetjenestene har endret seg

og over halvparten av eldre over 67 år, som har barn, oppgir at de vil foretrekke å få hjelp til husarbeid på regelmessig basis fra en hjemmehjelp framfor å få hjelp fra barna. Ifølge Lingsom har det skjedd tre hovedendringer i hjemmetjenestene i de senere år, det vil si på 1980- og første halvdel av 1990 tallet. Disse er økt profesjonalisering, økt desentralisering og integrering av tjenestene samt økt innslag av brukerbetaling. Endringene har funnet sted i en periode da offentlig sektor generelt har vært under økonomisk og ideologisk press for å redusere utgiftene og øke effektiviteten. Til tross for at de offentlige hjemmetjenestene har blitt bygget ut har ikke veksten klart å holde tritt med befolkningsveksten og aldringen.

3.3 Utviklingen i familieomsorgen

Det er ifølge Lingsom (1997) en myte at familieomsorgen har blitt redusert. Tvert imot indikerer data at deltakelse i omsorgsgivning har økt de siste 30 årene. En stadig større andel av befolkningen gir omsorg, men de som yter omsorg gir mindre enn før. Intensiteten i omsorgen, det vil si tiden som brukes på omsorg for den enkelte som ble gitt på 1980- og 1990 tallet har blitt redusert. Samlet har familieomsorgens volum holdt seg stabilt både i den perioden tjenestene var under sterk vekst, og da velferdsstaten modifiserte og begrenset seg. Andelen som oppgir å motta omsorg fra familie og slekt er også stabil i de tre tiårene. Antallet som mottar hjelp og som gir hjelp har økt fordi flere har blitt hjelpetruende.

Omsorgsyting i familien har endret seg ved at den interne arbeidsdelingen har forandret seg, og ikke så mye på grunn av skiftende grenser i omsorgsforpliktelser mellom familien og velferdsstaten. Grunnen til at det har utviklet seg en økt deling av omsorgsforpliktelser i familien skyldes ifølge Lingsom endringer i kjønnsrollemønsteret og husholdsstrukturen. Det er stadig flere menn som deltar i omsorgsarbeid. Flere eldre bor også alene og trenger hjelp fra familie og slekt utenfor husholdet for å klare seg. Undersøkelsene viser at det har vært en generell økning i deltakelsen i omsorg utenfor husholdet.

Én aldersgruppe har over tid fått økte omsorgsforpliktelser, og yter mer omsorg enn før. Aldersgruppen 50–59 år har opplevd vekst i omsorgsyting. Personer i alderen 50–59 år tilhører små fødselskohorter, og møter unike familiesituasjoner med mange barnløse onkler og tanter å ta hånd om, så vel som foreldre, svigerforeldre og mulige ekssvigerforeldre som de fortsatt har relasjoner til. De fleste i denne aldersgruppen er foreldre og besteforeldre og må kanskje i økende grad hjelpe yngre generasjoner i tillegg til eldre generasjoner.

3.4 Oppsummering

En studie av samspillet mellom offentlige tjenester og familieomsorgen i Norge i perioden 1965 til 1995 viser at stabilitet, og ikke nedgang i familieomsorgen kjennetegner de tre tiårene. I studien konkluderes det med at det ikke ble overført omsorgsforpliktelser fra familien til det offentlige hjelpeapparatet i Norge i perioden med velferdsstatsekspansjon, i årene 1965 til 1985. Disse årene er kjennetegnet av sterk vekst både i hjemmetjenestene og institusjonsomsorgen for eldre. Omsorgsforpliktelser ble heller ikke ført tilbake til familien i årene etter 1985 da velferdsstaten gikk inn for å stramme inn tjenestetilbudet. Lingsom konkluderer med at familieomsorgen er mer robust og uavhengig av omsorgspolitikken enn antatt. De endringene som faktisk har funnet sted i familieomsorgen skyldes først og fremst at den interne arbeidsdelingen har forandret seg. Fordi flere menn deltar i omsorgsarbeid, og stadig flere eldre bor alene og trenger hjelp fra slektninger som bor i andre hushold, deltar stadig flere i omsorgsarbeid. Omsorgsforpliktelser i familien har altså blitt fordelt på flere, men de som gir omsorg gir mindre enn før.

4 En undersøkelse av hvordan sekstiåtteåringene stiller opp for sine gamle foreldre

Sekstiåtteåringene, det vil si fødselskullene fra siste halvdel av 1940-årene, har fått stor offentlig oppmerksomhet på grunn av ungdomsopprøret som fant sted på 1960- og 1970-tallet. Også i dag, som middelaldrende, får denne generasjonen mye oppmerksomhet i mediene. Som unge ble sekstiåtteåringene beskrevet som radikale og solidariske. På åtti- og nittitallet har de blitt betegnet som «dessertgenerasjonen» og «feite førti- og femtiåringene» (Lingsom 1993). Noe av forklaringen på disse negative betegnelsene er at unge radikale i dag føler at sekstiåtteåringene har sviktet sine gamle idealer (jf. Klassekampen 2 juni 1998). En annen grunn er at denne generasjonen historisk skiller seg ut ved å være den første som har kunnet ta materiell velstand og en godt utbygd velferdsstat som en selvfølge. Et flertall av den norske befolkning mener at utbyggingen av velferdsstatlige tjenester har bidratt til at folk har mindre omsorg for hverandre. Sekstiåtteåringene er også spesielle i den forstand at kvinner som er født i siste halvdel av 1940-tallet er pionerer i yrkeslivet. På 1960-tallet ble 90 prosent av kvinnene i Norge karakterisert som husmødre. I dag utgjør derimot kvinnene 46 prosent av den norske arbeidsstyrken (Crompton and Harris 1997). Ifølge Kari Skrede (1996) tilhører kvinner som født i årene 1936–50

«blandingsgenerasjonen» som har vokst opp med tvetydige forventninger til kvinnerollen. I denne generasjonen finner vi både kvinner som representerer den tradisjonelle kvinnerollen og kvinner som representerer den moderne, yrkesaktive kvinnerollen. Det er en utbredt oppfatning at økningen i kvinners yrkesdeltakelse utgjør en trussel mot uformell omsorg for syke og gamle (Lingsom 1993).

Å studere hvordan sekstiåttene stiller opp for sine foreldre er viktig av to grunner. For det første oppfattes de som sagt som representant for nye generasjoner av omsorgsgivere. For det andre står de overfor store omsorgsoppgaver som barn og pårørende til de aller eldste og mest hjelpetrengende i samfunnet. Sannsynligheten for å ha foreldre som trenger hjelp er høyest for dem som er rundt 50 år gamle (Lingsom 1993). Mødrenes gjennomsnittsalder var i vår undersøkelse 80 år, og fedrenes gjennomsnittsalder var 81 år. Alderen til foreldrene varierer mellom å være 67 og 99 år.

4.1 Undersøkelsen

Vi har valgt å undersøke hvordan middelaldrende menn og kvinner stiller opp for sine foreldre i alderdommen ved å gjennomføre en spørreskjemaundersøkelse i et landsrepresentativt utvalg av menn og kvinner, født i 1946, som hadde en eller begge foreldre i live. Undersøkelsen ble gjennomført høsten 1997 på et tidspunkt da respondentene var femtien år. I alt 868 utfylte skjema danner grunnlag for analysene. I forhold til antall skjema som ble sendt ut, representerer dette en svarprosent på 58⁷. Noen av spørsmålene som er stilt er hentet fra tidligere undersøkelser som er utført i Norge (Familie- og slektsundersøkelsen 1988), Larviksundersøkelsen, Levekårsundersøkelsen 1991, 1995 og Tidsnyttingsundersøkelsen 1990) og i andre land (Bengtson 1982, Hammarstrøm 1986). I vår undersøkelse skilles det mellom fire typer av familieomsorg:

- Følelsesmessig støtte
- Økonomisk hjelp
- Praktisk hjelp
- Pleie

⁷ Utvalget ble trukket i august 1997 fra Folkeregisteret av Statens datasentral. Datatilsynet ga 28 juli 1997 tillatelse til å trekke utvalget. Listene med navn og postadresser ble levert til Opinion som

Fortsetter ...

I analysene gis det først en oversikt over sju ulike typer følelsesmessig, praktisk og/eller økonomisk hjelp femtienåringene oppgir å ha gitt mor eller far i løpet av den siste måneden. Videre konsentreres analysene om foreldre som har vært eller er pleietrengende. I undersøkelsen er det fokusert på relasjonen mellom femtienåringer og deres foreldre. Ikke alle har gitt eller gir hjelp til sine foreldre, enten fordi foreldrene ikke har hatt behov for hjelp, eller fordi andre hjelper dem. En tredje mulighet er selvfølgelig at ingen hjelper foreldrene selv om de er hjelpetrengende. Andre familiemedlemmer, også andre barn av de eldre kan gi hjelp. Kun ni prosent av dem som har svart på undersøkelsen er enebarn. Undersøkelsen gir altså ikke noen samlet oversikt over familiens hjelp til eldre, bortsett fra når det gjelder pleie. Det er innhentet informasjon om pleie som ytes til eldre også fra andre slektninger.

4.2 En oversikt over hvem som har svart på undersøkelsen

Svarprosenten på undersøkelsen er noe lav (58 prosent). For å kunne si noe om hvem som har svart på spørreskjemaet har Seksjon for befolkningsstatistikk i Statistisk sentralbyrå (SSB) utarbeidet en oversikt over noen kjennetegn ved alle personer som er født i 1946. Disse er sammenlignet med personer (nettutvalget) som har svart på undersøkelsen. Et flertall av dem som svarte på undersøkelsen oppga at mor var i live på undersøkelsestidspunktet (89 prosent), og nesten halvparten (47 prosent) oppga at far var i live. Tallene er ikke representative for alle femtienåringer som bor i Norge i dag. Det er flere i denne aldersgruppen i hele befolkningen som ikke har foreldre i live. Det er imidlertid ikke mulig, ifølge SSB å identifisere hvor mange det er som ikke har noen foreldre i live i hele befolkningen. For mange i 46-årgangen mangler det opplysninger om foreldrene lever eller er døde.

Utvalget i vår undersøkelse består som sagt bare av individer som har en eller to foreldre i live. Grunnen til at personer som ikke har foreldre i live er utelatt fra undersøkelsen er at hensikten med undersøkelsen var å studere relasjonen mellom

... fortsetter

gjennomførte spørreskjemaundersøkelsen på oppdrag fra Fafo. Det ble ikke registrert personidentifiserbare opplysninger i forbindelse med datainnsamlingen og Opinions rapportering av funnene til Fafo. Resultatene fra undersøkelsen ble overlevert i form av en analyseklar SPSS-fil, bestående av anonymiserte data. Registermaterialet ble destruert umiddelbart etter at datainnsamlingen var gjennomført. Spørreskjemaene ble første gang sendt ut 31 oktober 1997, og det kom da inn 641 svar. Det ble gjennomført en purring den 15 november, og den endelige svarprosent ble som sagt 58.

middelaldrende menn og kvinner og deres gamle foreldre. SSB har utarbeidet en oversikt over noen kjennetegn ved 22 750 personer fra 1946 årgangen som de vet hadde en eller to foreldre i live per 1.1.1998. Ved å sammenligne personer som har svart på vår undersøkelse med oversikten fra SSB kan vi si noe om hvem som har svart og ikke svart på undersøkelsen.

Uventet er det flere menn (58 prosent) enn kvinner (42 prosent) som har svart på undersøkelsen. Vanligvis er det kvinner som oftest svarer på denne typen undersøkelser (jf. Familieundersøkelsen 1988). Årsaken til at flere menn enn kvinner har svart på undersøkelsen skyldes ikke at det er flere menn enn kvinner som er i live i denne årgangen, fordi det er like mange menn (51 prosent) som kvinner (49 prosent) i live.

Når vi sammenligner personer som har svart på undersøkelsen med alle som tilhører denne årgangen i befolkningen som har foreldre i live, finner vi at personer med høyere utdanning er overrepresentert i undersøkelsen (jf. tabell 4.1). Det er også flere med middels og høy inntekt som svarer på undersøkelsen enn personer med lav inntekt. Personer med lav utdanning og lav inntekt er altså underrepresentert i undersøkelsen. Dette er ikke noe særtrekk med denne undersøkelsen. Det er vanligvis vanskelig å få grupper med lav inntekt og lav utdanning til å svare på undersøkelser. Videre ser vi at yrkesaktive er noe overrepresentert sammenlignet med ikke yrkesaktive, og at flere av dem som arbeider full tid eller mer har svart på undersøkelsen enn personer som arbeider deltid.

Et flertall av de som har svart på undersøkelsen er gift. Andelen gifte som har svart på undersøkelsen tilsvarer andelen gifte i befolkningen, men det er noe færre av dem som er separert eller skilt, og noen flere av de ugifte som har svart på undersøkelsen (jf. tabell 4.1).

Når vi ser på bosted, det vil si innbyggertall, og sammenligner nettoutvalget med hele befolkningen finner vi ikke at noen grupper er overrepresentert i undersøkelsen. Personer som er bosatt på mindre steder, småbyer eller store byer har i like stor grad svart på spørreskjemaet (jf. tabell 4.1).

En stor andel av 46-årgangen er enebarn. De utgjør en spesiell historisk årgang fordi mødrene bare hadde denne ene muligheten til å få barn. På grunn av nedgangstider og krigstid hadde mange kvinner utsatt å få barn og var godt opp i årene da de fødte barn i 1946. Når vi sammenligner nettoutvalget med alle ser vi at det er en underrepresentasjon av enebarn i undersøkelsen. Det er helt klart mange enebarn som har latt være å svare på undersøkelsen (jf. tabell 4.1).

Tabell 4.1 Kjennetegn ved alle personer med fødselsår 1946 som hadde en eller begge foreldre i live i 1997 og nettoutvalget. Prosent

	Alle	Nettoutvalg
Inntekt		
Under kr. 100 000	23	8
Kr. 100–199 999	38	26
Kr. 200–299 999	28	41
Kr. 300–399 999	8	14
Kr. 400–499 999	2	6
Kr. 500 000 og over	2	6
Utdanningslengde		
7-årig folkeskole eller kortere	6	3
Framhaldsskole	14	22
9-årig grunnskole	1	4
Folkehøyskole	2	4
Realskole eller Middelskole	9	18
Artium/3-årig videregående allmennfag	40	10
Universitet/høyskole	28	38
Er yrkesaktiv	85	88
Arbeidstid		
35 timer eller mer	78	82
20–34 timer	14	13
1–19 timer	9	5
Sivilstand		
Gift	69	70
Ugift	13	18
Enke/enkemann	2	2
Separert/skilt	16	11
Kommunestørrelse (antall innbyggere)		
Færre enn 3000	8	7
3–10 000	26	28
10–20 000	20	19
20–50 000	20	20
Mer enn 50 000	27	26
Har søsken	59	91
Sum (N)	100 (20276)	100 (868)

4.3 Kontakt med mor og far

Ved å ha sosial omgang med og snakke med foreldre kan døtre og sønner gi eldre trygghet og fungere som et viktig bindeledd til resten av samfunnet. Kontakt kan i mange tilfeller være omsorg, men kontakt er ikke definert som omsorg sønner og døtre gir foreldrene i denne undersøkelsen. Familie og venner har vanligvis sosial omgang, besøker hverandre og snakker sammen. Vi har valgt å ikke definere kontakt som omsorg bare fordi det er eldre mennesker som er sammen med familien. Samværet kan være ønsket og verdifullt også for familiene til de gamle. Det gis likevel en oversikt over hvor mye kontakt middelaldrende menn og kvinner oppgir å ha med foreldrene. Forskningen har gjentatte ganger vist at de fleste eldre i dag har sosial omgang med familie-og slekt. Likevel presenteres ofte eldre som isolerte og forlatt av familien i presseoppslag og i offentlig debatt.

Et fåtall av middelaldrende menn og kvinner oppgir at de ikke har noen kontakt med sine foreldre (jf. tabell 4.2). Videre oppgir de like ofte å ha personlig kontakt med mor som med far. Om lag førti prosent oppgir å ha daglig eller ukentlig personlig kontakt med mor og far. Barna oppgir noe oftere å snakke med mødre enn med fedre over telefon. Døtre og sønner oppgir ikke hyppigere kontakt med foreldre som er enker/enkemenn og som bor alene enn foreldre som fortsatt er gift og bor sammen med ektefelle.

Tabell 4.2 Hyppighet i kontakt mellom middelaldrende barn og deres foreldre. Prosent

	Personlig		Telefon	
	Far	Mor	Far	Mor
Daglig	13	13	9	14
Om lag hver uke	29	32	28	37
1–3 ganger i måneden	17	19	14	12
3–11 ganger i året	20	19	8	3
1–2 ganger i året	7	6	2	-
Ingen kontakt	1	-	2	-
Sum (N)	100 (372)	100 (780)	100 (372)	100 (780)

4.4 Hjelp til mor og far

Om lag syv av ti svarer at de har gitt en eller flere typer av praktisk, følelsesmessig eller økonomisk hjelp til mor i løpet av den siste måneden (jf. tabell 4.3). Noen færre, drøyt halvparten, oppgir at de har gitt noen av de samme typene hjelp til far. Hyppigst oppgis hjelp til foreldre i form av kjøring og praktiske gjøremål som dagligvareinnkjøp, reparasjoner, hagearbeid, snømåking eller lignende. Deretter oppgir døtrene og sønnene oftest at de har gitt råd og støtte til mor og/eller far i forhold til et personlig problem, samt informert om trygd, skatteregler eller offentlige instanser. Et fåtall av barna har gitt økonomisk hjelp til sine gamle foreldre i form av lån eller gave.

Et flertall svarer at de på en eller annen måte har gitt hjelp til en eller begge foreldrene i løpet av den siste måneden, men få opplever at de i dag er i en belastende hjelpesituasjon⁸. Det er først og fremst døtre og sønner som har pleietrengende foreldre som svarer at det er belastende å hjelpe foreldrene (jf. analysene av pleietrengende foreldre senere i kapittelet).

Tabell 4.3 Hjelp fra middelaldrende menn og kvinner til far og mor siste måned. Prosent

	Til far	Til mor
Dagligvareinnkjøp	18	32
Rengjøring av bolig	13	16
Reparasjoner, hagearbeid, snømåking eller lignende	24	30
Informert om trygd, skatteregler eller offentlige instanser	11	18
Gitt råd og støtte i forhold til et personlig problem	13	22
Lånt/gitt penger	3	4
Hjelp med kjøring	25	41
Ingen hjelp	48	34
Sum (N)	100 (397)	100 (780)

⁸ 16 prosent svarer at det er noe eller svært belastende å hjelpe mor, og 12 prosent svarer at det er noe eller svært belastende å hjelpe far.

4.5 Hjelp fra mor og far

Tidligere forskning har vist at eldre ikke er passive mottakere av hjelp i familier, men også bidrar med hjelp og støtte til andre i familien (Hagestad 1991, Gautun 1990, 1993). Ofte blir den hjelpen eldre gir yngre personer oversett. Derfor er hjelp som ytes fra de eldre til middelaldrende barn og deres familier også undersøkt. Fordi oppmerksomheten var rettet mot hjelpesituasjonen til eldre ble det i spørreskjemaet ikke stilt like detaljerte spørsmål om hjelp fra foreldrene til sønnene og døtrene som om hjelpen barna gir foreldrene. Barna er spurt om foreldrene har gitt dem og/eller deres barn praktisk, følelsesmessig og/eller økonomisk hjelp i løpet av det siste året.

Omtrent halvparten oppgir at mor og/eller far har gitt dem en eller flere typer hjelp (jf. tabell 4.4). Tre av ti fedre, og to av ti mødre, har i samme periode gitt datteren eller sønnen økonomisk hjelp i form av lån eller pengegave. Dette er en type hjelp som barna sjelden gir sine gamle foreldre. Andre undersøkelser har også vist at det ikke er vanlig med gjensidig utveksling av penger mellom generasjoner, men at penger vanligvis er et gode som gis nedover generasjonslinjene i familien (Finch 1989). To av ti oppgir også at far og/eller mor har støttet dem følelsesmessig, med råd, støtte og trøst i løpet av det siste året. Et mindretall av fedrene og mødrene har ifølge døtrene og sønnene gitt dem praktisk hjelp (jf. tabell 4.4).

Det er en gjensidighet i utvekslingen av hjelp mellom barna og foreldrene også når foreldrene er gamle. Døtre og sønner som svarer at foreldrene har hjulpet dem i løpet av det siste året oppgir også oftere å gi hjelp til foreldrene enn døtre og sønner som ikke har mottatt hjelp fra mor eller far (j. Tabell 4.5).

Selv om foreldrene nå er i en fase av livet da de trenger å få hjelp fra familien er det ikke så overraskende at eldre også gir hjelp til yngre generasjoner i familien. Flere undersøkelser har vist at de fleste prøver å unngå å bli avhengig av hjelp fra

Tabell 4.4. Hjelp fra far og mor til datter eller sønn siste året. Prosent

	Fra far	Fra mor
Økonomisk med lån eller pengegave	30	22
Praktisk, med vask, matlaging, innkjøp og lignende	8	13
Følelsesmessig, med råd, støtte, trøst	23	25
Ingen hjelp	52	52
Sum (N)	100 (397)	100 (720)

slektninger (Finch og Mason 1991, Daatland 1997). Avhengighet oppfattes som tillatt og verdsettes til et visst nivå, men enhver situasjon der en person mottar mer enn han eller hun kan gi tilbake forsøkes unngått.

Tabell 4.5. Gjennomsnittlig indeksskåre på hjelp til far og mor etter om foreldrene har gitt datter eller sønn hjelp siste året*

Fått hjelp fra far/mor siste året	Gjennomsnittlig hjelp til	
	Far	Mor
Ja	1,21	1,77
Nei	0,89	1,46
N	379	720

* Sammenhengen mellom hjelp fra barn til foreldre og hjelp fra foreldre til barn er undersøkt ved at de sju ulike typene av praktisk, økonomisk og følelsesmessig hjelp som barna er spurt om de har gitt mor eller far er slått sammen i en hjelpeindeks hvor det er mulig å få fra null til syv poeng. Null poeng betyr at datteren eller sønnen ikke gir noe hjelp og syv poeng betyr at alle typer hjelp blir gitt. Det er undersøkt om gjennomsnittlig hjelp varierer etter om barna har mottatt en eller flere av tre typer hjelp, praktisk, følelsesmessig eller økonomisk fra foreldrene siste året. Ja betyr at datteren eller sønnen har fått en eller flere typer av hjelp fra foreldrene, og nei betyr at barna ikke har mottatt noen av disse typene hjelp i løpet av det siste året.

4.6 Pleietrengende fedre og mødre

Til nå har svar fra hele utvalget blitt analysert. I den videre gjennomgangen avgrenses analysene til svar fra menn og kvinner som har foreldre som har vært eller er pleietrengende. Oversikten over pleie som 46-årgangen yter til foreldrene inneholder i tillegg informasjon om pleie fra andre uformelle omsorgsgivere, som familie, naboer eller venner. Det er også innhentet opplysninger om offentlig hjelp til foreldrene i form av hjemmehjelp, hjemmesykepleie og opphold i eldreinstitusjoner.

Sammenlignet med praktisk, økonomisk og følelsesmessig hjelp og støtte er pleie en mer krevende type omsorg. Pleie er knyttet til kroppens funksjoner, og tung hjelp som gis personer med helsesvikt. Eldre som må ha hjelp til å kle seg, vaske seg, spise, gå på do, komme seg opp og ned i seng eller som er permanent sengeliggende er pleietrengende. Alvorlig demente eldre som ikke kan ta vare på seg selv er også en form for pleietrengende. Middelaldrende barn som har mistet en av foreldrene er bedt om å svare på spørsmålet om faren eller moren var pleietrengende før de døde. Når det gjelder fedre og mødre som var i live på

undersøkelsestidspunktet ble fem spørsmål om foreldrenes funksjonsevne stilt, og brukt som indikator på pleiebehov. I tillegg til disse fem spørsmålene om funksjonstap er det stilt spørsmål om foreldrene er alvorlig rammet av aldersdemens.

Kun tre prosent oppgir at far er tungt rammet av aldersdemens, mens fire prosent svarer at mor er hardt rammet av denne sykdommen. Pleietrengende mødre og fedre har ifølge døtrene og sønnene først og fremst problemer med å vaske seg selv og kle av og på seg (jf. tabell 4,6). Noen færre trengte hjelp til å komme seg opp i og ut av seng, og til å gå på do. Et fåtall av foreldrene trengte hjelp til å spise, ifølge barna.

Barn som oppgir å ha mødre eller fedre som trenger hjelp til en eller flere aktiviteter: av- og påkledning, å komme seg opp i og ut av seng, gå på do, spise, vaske seg, eller som av datteren eller sønnen blir beskrevet som alvorlig/tungt rammet av aldersdemens er definert som pleietrengende⁹. Av de til sammen 385 fedrene og 710 mødrene som var i live da undersøkelsen ble gjennomført, var 16 prosent av mødrene og 16 prosent av fedrene pleietrengende. Antallet pleietrengende mødre er likevel betydelig høyere enn antallet pleietrengende fedre fordi flere mødre er i live.

Tabell 4.6 Oversikt over foreldre til 46-årgangen som må ha hjelp til ulike aktiviteter. Prosent

	Mor	Far
Av- og påkledning	10	11
Å komme opp i og ut av senga	7	6
Gå på do	7	7
Spise	1	4
Vaske seg	13	13
Sum (N)	100 (710)	100 (385)

⁹ De fem spørsmålene som det er gitt en oversikt over i tabell 4.5, er sammen med bekreftelse på spørsmålet om at den gamle er alvorlig/tungt rammet av aldersdemens, slått sammen til en indeks hvor det er mulig å få fra 0 til 6 poeng. Null poeng betyr at far eller mor ikke er pleietrengende, mens 1-6 poeng betyr at far eller mor er pleietrengende. Jo flere funksjonstap den gamle har jo høyere poeng skåres det på indeksen.

4.7 Avdøde fedre og mødre

Noe over halvparten av fedrene og ti prosent av mødrene var døde på undersøkelses-tidspunktet. Ifølge døtrene og sønnene var nesten halvparten (48 prosent) av fedrene og noen flere av mødrene (61 prosent) pleietrengende før de døde. Det er i undersøkelsen spurt om familien, hjemmehjelp, hjemmesykepleie og eldreinstitusjon pleiet far og/eller mor og eventuelt i hvor lange tidsperioder en eller flere pleiet foreldrene.

Et flertall av de pleietrengende mødrene, og dobbelt så mange mødre som fedre, ble pleiet av familien (jf. tabell 4.7). I gjennomsnittet pleiet familien mødrene i 3,5 år og fedrene i 2,6 år. Familien kan ha stilt mer opp for mødre enn fedre fordi mødrene hadde større funksjonstap over en lengre periode enn fedrene. En annen forklaring kan være at barna som er spurt ikke har like god oversikt over hvor lenge fedrene har vært pleietrengende. Ektefelle til far kan ha begynt å hjelpe far før døtrene og sønnene begynte å hjelpe. Forskjellen i familieomsorgen ser ikke ut til å kunne forklares ut i fra at fedrene i stedet har mottatt mer hjelp fra kommunale hjemmetjenester som hjemmehjelp og hjemmesykepleie. Det er riktignok noen flere fedre som har hatt opphold i eldreinstitusjon enn mødre, men mødre har på den annen side i gjennomsnitt lengre opphold.

Undersøkelsen viser at pleietrengende eldre oftere får hjelp fra familien enn fra de kommunale pleie- og omsorgstjenestene (jf. tabell 4.7). Det er imidlertid ikke mulig, ut fra denne undersøkelsen, å finne ut om pleietrengende avdøde foreldre som mottok familieomsorg var like tungt pleietrengende som de som mottok offentlige pleie- og omsorgstjenester. Ifølge en eldreundersøkelse som ble gjennomført i Larvik på 1980- og 1990-tallet av Tor Inge Romøren pleiet ofte familien eldre sammen med hjemmetjenestene tidlig i funksjonstapforløpet. Når de gamle

Tabell 4.7 Oversikt over hvem som ga pleie til pleietrengende fedre og mødre før de døde (prosent), og gjennomsnittlig antall måneder pleien ble ytt

	Pleiegiver		Antall måneder	
	Til far	Til mor	Til far	Til mor
Familien	35	65	32	42
Hjemmehjelp	14	26	32	38
Hjemmesykepleie	36	28	11	18
Eldreinstitusjon	40	35	17	24
N	65	45	65	45

ble tungt pleietrengende overtok det offentlige pleieansvaret gjennom institusjonsomsorgen (Romøren 1992). Familien og det offentlige hjelpeapparatet stiller altså opp på forskjellige stadier i funksjonstapforløpet til de gamle. I undersøkelsen som ble gjennomført høsten 1997, har fire av ti pleietrengende fedre hatt opphold på eldreinstitusjon (jf. tabell 4.7). I gjennomsnitt varte disse oppholdene i overkant av et år. Noen færre av de pleietrengende mødrene har hatt opphold i eldreinstitusjon, men mødrene fikk denne hjelpen over lengre tid. En mulig forklaring på at pleietrengende mødre har mottatt mer familiepleie og offentlig omsorg, kan være at de har hatt større funksjonstap, og over lengre tid, enn fedre som var pleietrengende.

Færre pleietrengende fedre enn pleietrengende mødre mottok hjemmehjelp. Mødre som mottok hjemmehjelp fikk denne hjelpen over lengre tid enn fedre (jf. tabell 4.7). Fedrene fikk oftere hjemmesykepleie enn hjemmehjelp. Det motsatte var tilfelle for de avdøde pleietrengende mødrene. Forklaringen på at færre fedre mottok hjemmehjelp kan være at ektefellen utførte de praktiske gjøremålene som hjemmehjelpere pleier å hjelpe til med. Hjemmehjelpstjenesten er forskjellig fra hjemmesykepleien både med hensyn til typer av oppgaver som utføres og hvor lenge hjelpen gis. Hovedsakelig bidrar hjemmehjelpen med praktisk hjelp i hjemmet, som det å handle, vaske og lage mat, mens hjemmesykepleien gir medisinsk pleie og assistanse. Dette er oppgaver som går ut på å administrere medisiner, sette sprøyter, og hjelpe til med daglig hygiene (Dahl og Gautun 1997). Det er også en tidsmessig forskjell mellom hjemmehjelpen og hjemmesykepleien. I kontrast til hjemmehjelp er det ikke lagt opp til at eldre skal motta hjemmesykepleie på permanent basis. Den tidligere omtalte studien fra Larvik har vist at eldre mottar hjemmesykepleie i til sammen ett år, mens eldre som først har fått hjemmehjelp ofte blir permanente brukere av tjenesten resten av livet, eller fram til de blir institusjonalisert (Gautun 1993).

4.8 Mødre og fedre i live

Som tidligere nevnt var seksten prosent av de 720 mødrene og seksten prosent av de 397 fedrene som var i live på undersøkelsestidspunktet pleietrengende. Nesten halvparten av pleietrengende mødre blir pleiet av døtre eller sønner (jf. tabell 4.8). Oftest er dette datteren eller sønnen som har svart på undersøkelsen, ifølge henne eller ham selv. Barn som ikke pleier foreldrene kan ha latt være å svare på undersøkelsen, slik at det er en overvekt av døtre og sønner som pleier foreldre blant

dem som har svart. Det kan også tenkes at de som har svart overvurderer sin egen innsats overfor foreldrene, og undervurderer den hjelpen søsken gir.

Barna som har svart på undersøkelsen oppgir i gjennomsnitt å ha pleiet mødre-
ne i overkant av ett år, og fedrene i tre måneder. Fedrenes familiepleiegi-
vere opp-
gis like ofte å være barn som ektefelle. Mødre får naturlig nok sjeldnere pleie fra
ektefelle, fordi flere mødre enn fedre har mistet ektefellen. 38 prosent av mødre
bor sammen med ektefelle eller samboer. Det tilsvarende tallet for fedre er 51 pro-
sent. Ektefelle som gir pleie til mødre har i gjennomsnitt gitt hjelpen i et halvt år
(jf. tabell 4.8). Ektefellepleien til fedre har i gjennomsnittet pågått i 3,7 år.

Ektefelle til mor er etter datter eller sønn også oftest den som oppgis å pleie
mor. Et mindretall av både fedrene og mødre blir pleiet av andre familie-
medlemmer enn ektefelle og barn. Kun to mødre blir pleiet av venner eller naboer.
Dette funnet er i overensstemmelse med tidligere forskning både i Norge og andre
land som har vist at ektefelle og barn er sentrale omsorgsgivere til eldre hjelpe-
trengende (Daatland 1983, Lingsom 1987, 1991, 1997, Thorsen 1980, Wærness
1978, 1987, Nordhus 1986, Gail og Stone 1988, Albert 1990).

Tre av ti barn oppgir at de er i en livssituasjon hvor de opplever det som noe
eller svært belastende å hjelpe pleietrengende mødre eller fedre.

Tre av ti pleietrengende mødre får hjemmesykepleie og har mottatt denne hjel-
pen i gjennomsnittlig 1,8 år (jf. tabell 4,8). Et stort flertall av de pleietrengende

**Tabell 4.8 Oversikt over hvem som pleier pleietrengende fedre og mødre som er i
live, (prosent) og gjennomsnittlige antall måneder pleien er ytt**

	Pleiegiver		Varighet i måneder	
	Til far	Til mor	Til far	Til mor
Respondent	15	30	3	14
Far eller mors ektefelle	40	26	44	6
Annen datter	15	14	26	29
Annen sønn	12	10	34	30
Andre i familien	6	7	37	35
Naboer/venner	5	2	4	3
Hjemmesykepleie	40	32	29	22
Hjemmehjelp	47	72	23	20
Far/mor bor på eldreinstitusjon	46	54	29	34
Sum (N)	100 (65)	100 (112)	100 (65)	100 (112)

mødrene får kommunal hjemmehjelp og har fått dette gjennomsnittlig i 1,6 år. Noe under halvparten av pleietrengende fedre mottar hjemmehjelp og hjemmesykepleie. Fedrene har i gjennomsnitt mottatt hjemmehjelp og hjemmesykepleie i 1,9 og 2,4 år.

Vel halvparten av de pleietrengende mødrene bor på eldreinstusjon og har gjort dette gjennomsnittlig i 2,8 år. Nesten halvparten av fedrene bor på eldreinstusjon og har gjort dette gjennomsnittlig i 2,4 år.

4.9 Nye omsorgsoppgaver for familieomsorgsgivere skapt av velferdsstaten

Utbyggingen av offentlige tjenester har ført til at det offentlige har overtatt oppgaver og avlastet familien. Samtidig har framveksten av velferdsstatens tjenester skapt nye oppgaver for familieomsorgsgivere (Lingsom 1997). Nye omsorgsoppgaver for familien skapt av velferdsstaten har vært lite studert. Ifølge Susan Lingsom kan disse omsorgsoppgavene klassifiseres i tre typer. Disse er «service promotion», «service mediation» og «service co-worker». Med service promotion menes aktiviteter som å skaffe informasjon om tjenester, overtale den hjelpetrengende og skape enighet i familien om at tiden er moden for å be om hjelp fra det offentlige hjelpeapparatet. Service mediation innebærer at familien sørger for offentlige tjenester til hjelpetrengende familiemedlemmer, og ivaretagelse av interessene til den omsorgsavhengige i det offentlige hjelpeapparatet. Service co-worker betyr at familieomsorgsgivere jobber sammen med tjenestene overfor den hjelpetrengende. Familien fyller hullene, altså ivaretar de oppgavene som det offentlige ikke utfører. Et eksempel på denne typen oppgaver er transport av den hjelpetrengende til ulike aktiviteter og tjenester.

Tabell 4.9 En oversikt over hvem som første gang tok kontakt med det offentlige hjelpeapparatet for å skaffe mor og far hjelp. Prosent

	Mor	Far
Respondent	21	21
Andre i familien	37	50
Nabo/venner	-	1
Det kommunale hjelpeapparatet	19	8
Far/mor tok selv kontakt	23	9
Sum (N)	100 (247)	100 (118)

I undersøkelsen har jeg prøvd å fange opp hjelp fra familien som kan klassifiseres som service promotion. To spørsmål ble stilt, for det første om hvem som første gang tok kontakt med det offentlige hjelpeapparatet for å skaffe mor eller far hjemmetjenester eller institusjonsopphold?

Om lag to av ti svarer at mor selv tok kontakt, omtrent like mange oppgir at det var dem selv som tok kontakt på vegne av mor, og noen flere svarer at det var andre i familien som tok det første initiativet (jf. ttabell 4.9). Fedre har like ofte som mor selv tatt kontakt med hjelpeapparatet. Noe flere svarer at det er dem selv som tok kontakt på vegne av far, mens halvparten svarer at det er andre i familien. Det er rimelig å anta at det i mange tilfeller er ektefelle som tok kontakt.

Barna ble også spurt om de eller noen andre i familien måtte overtale mor eller far til å ta i mot offentlige hjemmetjenester og/eller institusjonsopphold.

Nesten halvparten svarer at de eller noen andre i familien måtte overtale far til å ta imot kommunale hjelpetjenester (42 prosent), men færre oppgir at mor måtte overtales til å ta imot disse tjenestene (28 prosent).

4.10 Kvaliteten på tjenestene

Et flertall av femtienåringene vurderer kvaliteten på de kommunale pleie og omsorgstjenestene som ytes eller er ytt foreldrene i alderdommen som god. Fjorten prosent av døtrene og sønnene som har fedre som har mottatt kommunale hjemmetjenester vurderer kvaliteten på tjenesten(e) som ganske eller svært dårlig. Omtrent like mange (12 %) svarer at fedrene var av samme oppfatning. Det er også samsvar mellom døtrene og sønnenes oppfatning av kvaliteten på eldreinstitusjonen fedre bor eller bodde i og oppfatningen om fedrenes vurdering av kvaliteten på eldreinstitusjonen. Seks prosent mener kvaliteten på aldersinstitusjonen er eller var ganske eller svært dårlig, og like mange oppfatter at fedrene mener eller mente det samme.

4.11 Får foreldrene nok hjelp fra det offentlige, ifølge barna?

På spørsmålet om mor får nok kommunal hjemmehjelp eller hjemmesykepleie svarer omtrent halvparten (48 prosent) av dem som har mødre som mottar hjemmetjenester at mor trenger mer hjelp enn hun får. Det er færre (32 prosent) som oppgir at far ikke får tilstrekkelig med hjelp fra hjemmetjenestene.

Av døtre og sønner som har fedre som ikke mottar kommunale pleie- og omsorgstjenester, oppgir 18 prosent at far trenger hjemmetjenester, og 4 prosent at han trenger plass på eldreinstitusjon. Om mor svarer betydelig flere, 30 prosent, at hun trenger hjemmetjenester, og omtrent like mange (fem prosent) at hun trenger plass på eldreinstitusjon.

4.12 Oppsummering

De fleste sekstiåttre har både kontakt med og hjelper mor og far i alderdommen. Syv av ti svarer at de har hjulpet mor med en eller flere typer av praktisk, følelsesmessig eller økonomisk hjelp i løpet av den siste måneden. Omtrent halvparten oppgir å ha gitt hjelp til far. Det er heller ikke noe som tyder på at eldre er passive mottakere av hjelp fra yngre generasjoner. Omtrent halvparten av femtienåringene oppgir at mor og far har gitt dem en eller flere typer hjelp i løpet av det siste året. Få oppgir at de er i en belastende hjelpesituasjon i forhold til foreldrene. Det er først og fremst døtre og sønner med pleietrengende foreldre som svarer at de opplever det som belastende å hjelpe.

Halvparten av fedrene og ti prosent av mødrene var døde på undersøkelsestidspunktet. Om lag halvparten av fedrene og noen flere av mødrene hadde vært pleietrengende før de døde. Disse fikk, ifølge barna, oftere hjelp fra familien enn fra de kommunale pleie og omsorgstjenestene. Et flertall av mødrene, dobbelt så mange mødre som fedre, oppgis å ha blitt pleiet av familien. I gjennomsnitt pleiet familien mødrene i 3,5 år og fedrene i 2,6 år. Noen flere fedre enn mødre har hatt opphold i eldreinstitusjon, men mødrene hadde lengre opphold. Fjorten prosent av pleietrengende fedre mottok hjemmehjelp, noen flere mødre (26 prosent) fikk tilsvarende hjelp. Mødre som fikk hjemmehjelp fikk i gjennomsnitt denne hjelpen over lenger tid (3,2 år) enn fedrene (2,6 år). Pleietrengende fedre har oftere fått hjemmesykepleie enn pleietrengende mødre. Hjemmesykepleien ble gitt i kortere perioder enn hjemmehjelp både til fedre og mødre.

Av de til sammen 385 fedrene og 710 mødrene som var i live da undersøkelsen ble gjennomført var 16 prosent av mødrene og 16 prosent av fedrene pleietrengende. Disse måtte ha hjelp til en eller flere aktiviteter, av og påkledning, å komme seg opp i og ut av seng, gå på do, spise, vaske seg, eller få tilsyn fordi de var tungt rammet av aldersdemens.

Omtrent halvparten av pleietrengende mødre blir pleiet av døtre eller sønner, og i de fleste tilfeller er dette sønnen eller datteren som har svart på undersøkelsen. Barn

som i liten grad stiller opp for sine foreldre kan ha latt være å svare på undersøkelsen, men det kan også tenkes at barn som har svart på undersøkelsen under vurderer omsorg som ytes av søsken. Fedrenes familiepleiegiivere er like ofte ektefelle som barn. Tre av ti informanter oppgir at de er i en livssituasjon hvor de opplever det som noe eller svært belastende å hjelpe mødre eller fedre som er pleietrengende.

Tre av ti pleietrengende mødre og fire av ti pleietrengende fedre mottok hjemmesykepleie på undersøkelsestidspunktet. Et stort flertall av pleietrengende mødre, og omtrent halvparten av pleietrengende fedrene får hjemmesykepleie. Et flertall av femtienåringene vurderer kvaliteten både på hjemmetjenestene og eldreinstitusjonsopphold som ytes eller er ytt foreldrene i alderdommen som god. Femtienåringene mener at mor og far har samme oppfatning om kvaliteten på tjenestene som dem. Nesten halvparten av de som har mødre eller fedre som får hjemmetjenester oppgir at foreldrene ikke får nok hjelp. Noe under halvparten svarer også at de eller noen andre i familien måtte overtale far til å ta i mot offentlige hjemmetjenester og/eller institusjonsopphold. Noen færre oppgir at de måtte overtale mor. Det er ofte familien som tar kontakt med det offentlige hjelpeapparatet på vegne av mor eller far for å skaffe hjelp.

5 Variasjoner i hjelp etter bestemte strukturelle mønstre?

I undersøkelsen er det undersøkt om hjelp og støtte varierer etter en rekke forhold som foreldrenes bruk av offentlige tjenester, sønnene og døtrenes yrkesaktivitet, husholdsstruktur, samlivsmønstre, bosted og geografisk avstand. Videre er det undersøkt om noen dimensjoner ved relasjonshistorier, som kvaliteten og gjensidigheten i forholdet mellom middelaldrende menn og kvinner og deres foreldre over tid, betyr noe for hjelp og støtte som gis. Det er også kontrollert for foreldrenes helsetilstand i analysene.

5.1 Endringer i samspill mellom familien og det offentlige

Årsaken til at det er undersøkt om hjelp og pleie varierer i forhold til foreldrenes bruk av offentlige tjenester, er at det er en utbredt oppfatning at når det offentlige går inn med hjelp trekker familien seg ut (Lingsom 1997). Denne oppfatningen får imidlertid ikke støtte av forskningen som er utført på feltet. Ifølge Lingsom (1997)

viser det meste av omsorgsforskningen at offentlig og uformell omsorg utfyller hverandre heller enn å være substitutter. Gjelder dette også nye generasjoner av omsorgsgivere? Eller får foreldre til sekstiatterne som mottar offentlige hjemmetjenester mindre hjelp fra døtrene og sønnene enn foreldre som ikke får hjelp fra det offentlige?

5.2 Endringer i yrkesaktivitetsmønstre

Videre er det undersøkt om yrkesaktivitet og arbeidstidens lengde har betydning for hvordan døtre og sønner stiller opp for foreldrene. Tradisjonelt er det kvinner som har ytt omsorg til barn, eldre og andre hjelpetrequende i familien (Nordhus 1986, Wærness 1987, Gail og Stone 1988, Albert 1990). Mange frykter imidlertid at økt yrkesaktivitet blant kvinner fører til redusert familieomsorg. Ifølge Shorter (1976) har utdanning og yrkesaktivitet løsrevet kvinner fra tradisjonelle bånd og ført til en vekst i en «non-family orientation». Mange kvinner praktiserer i dag et yrkesliv på samme måte som menn (Statistisk sentralbyrå 1995). Forskjeller i menn og kvinners deltakelse i lønnet arbeid er små, og minst i aldersgruppene mellom 30 og 50 år, hvor yrkesdeltakelsen er på topp både for kvinner og menn. Deltidsarbeid er imidlertid mer utbredt blant kvinner. Ifølge Vabø (1998) er kvinner mer tilbøyelig til å vise ansvar for gamle foreldre enn menn fordi de oftere jobber deltid og har mer tid til omsorg. Stadig flere middelaldrende kvinner, som ofte er de nærmeste omsorgspersonene både i barnefamiliene og for eldre, har imidlertid en yrkeskarriere som krever at de jobber heltid og også overtid. Et viktig spørsmål er derfor hvordan kvinner i fulltids- og overtidjobb yter omsorg til sine gamle foreldre sammenlignet med kvinner som ikke er yrkesaktive eller som jobber deltid. Spørsmålet er også viktig å stille til menn. Menn deltar stadig mer i omsorgsarbeidet i familien, og det er derfor grunn til å spørre om det er forskjeller i hvordan menn stiller opp for foreldre etter yrke og arbeidstid. Er det slik at yrkesaktivitet betyr mer enn kjønn for omsorg som ytes i dag?

5.3 Endringer i husholdsstrukturen

Det har siden 1970-tallet vært sterk vekst i andelen av befolkningen, også i eldrebefolkningen, som bor alene (St.meld. nr. 35 1994–95). Per 1 januar 1998 var 46 prosent av husholdene enpersonhushold. Det er om lag 30 prosent av husholdene som består av ektepar med barn, og enda færre lever i husholdninger som bare

består av ektepar. Ifølge framskrivninger forventes det at andelen eldre over åtti som bor alene vil stige fra 58 prosent i 1990 til 61 prosent i år 2000 og til 65 prosent i år 2015 (Brevik 1995). Den vanligste «familieformen» i dag er altså ikke kjernefamilien, men enslige, dersom vi bruker husholdning for å kategorisere familie. Det er imidlertid ikke gitt at de som lever i enpersonhushold er isolert fra andre familiemedlemmer og verken gir eller får hjelp og støtte fra familien. Familie og slekt hjelper hverandre selv om de ikke bor sammen (Hagestad 1991). Undersøkelser viser likevel at hjelp som gis til eldre er mer omfattende blant familiemedlemmer som deler hushold enn hjelp som gis mellom familiemedlemmer i forskjellige hushold (Brevik 1984, 1995, NOU 1992, Gautun 1993, Quereshi 1996). Vi har fortsatt for lite kunnskap om sammenhengen mellom husholdsstruktur og familieomsorg, og har derfor undersøkt hvordan døtre og sønner stiller opp for foreldre som bor alene sammenlignet med foreldre som deler hushold med ektefelle eller andre.

5.4 Endringer i samlivsmønstre

En annen trend i vår tid er økningen i antallet skilsmisser. Det er beregnet at 48 prosent av ekteskapene kan ende i skilsmisse (Ukens statistikk nr. 38, 1998). Skilsmisseutviklingen blir av flere oppfattet som et tegn på oppløsningstendenser i familien (Knudsen og Wærness 1996). Et sentralt spørsmål er derfor om døtre og sønner som er skilt stiller opp for foreldrene på en annen måte enn døtre og sønner som er gift. På den ene siden viser undersøkelser at døtre og sønner som har gått gjennom skilsmisser i noen tilfeller har mindre overskudd og ressurser til å stille opp for foreldrene når de blir hjelpetrengende (Quereshi 1996). På den andre siden er det også dokumentert at personer som skiller seg i mange tilfeller får hjelp og støtte fra foreldrene. Flere skilte barn er takknemlige og stiller opp for foreldrene når de blir gamle og avhengig av å få hjelp. Det er derfor ikke entydig og klart hvilken betydning skilsmisse har for hvordan døtre og sønner stiller opp for foreldrene.

5.5 Urbanisering

Mennesker på mindre urbaniserte steder blir ofte beskrevet som mer omsorgsfulle enn i byen. Små steder er mer oversiktlige, alle kjenner alle, kontrollen er sterk og vi hører ofte at der er folk flinke til å ta vare på hverandre. Ofte oppfattes miljøet på landet som nært «gamle dager». En tror at mennesker lever mer i pakt med

naturen og har et levesett som ligner på det gamle bondesamfunnet. Forestillingen om at det eksisterer en gammeldags form for integrasjon på landet er sterk. Byen vurderes ofte som mer moderne, og det moderne mennesket oppfattes som individualistisk. Samfunnsvitere har vært uenige i om individualiseringen fører til en desintegrasjon mellom mennesker eller utviklingen av en ny type solidaritet. På den ene siden kunne man forvente at middelaldrende menn og kvinner som bor på mindre steder stiller mer opp for gamle foreldre enn personer som er bosatt i byer. Dersom det er slik at mennesker i byen er mer egoistiske, likegyldige og ufølsomme overfor hverandre er det grunn til å tro at dette også vil gjenspeile seg i generasjonsbåndene. Det er imidlertid vanskelig å ha noen klare forventninger om familiemønstre i byen og på landet fordi litteratur om by og land er så sprikende. Ifølge Talcot Parsons (1955) gjør et større og mer upersonlig samfunn familien enda viktigere for den enkelte, og selv om Parsons først og fremst tenkte på kjernefamilien kan dette også være gyldig for andre familierelasjoner. Døtre og sønner kan være svært viktige for eldre mennesker som bor i byer med mange fremmede rundt seg. Andre hevder at forskjellene mellom by og land er i ferd med å bli borte, og at mennesker på landet og i byen i dag blir utsatt for den samme verdipåvirkningen, og dermed handler likt (Hompland 1984, Gullestad 1989). Ifølge modernitetsteoretikere som Beck (1997) og Giddens (1990) blir mennesker i vår tid, uansett hvor de bor i verden, utsatt for mye av den samme påvirkningen. Dersom bosted får stadig mindre betydning for livet som leves er det ingen grunn til å anta at døtre og sønner hjelper foreldrene ulikt i byen og på landet.

5.6 Geografisk mobilitet

Geografisk mobilitet er utbredt i dagens samfunn, og vi vil her undersøke om de fleste middelaldrende menn og kvinner bor langt borte fra sine foreldre. Et viktig spørsmål er om geografisk avstand gjør det vanskelig for sønner og døtre å hjelpe foreldre i alderdommen, eller om dagens kommunikasjonsmidler gjør det mulig for slektninger å hjelpe hverandre selv om de bor langt fra hverandre.

5.7 Personlige relasjoner

I undersøkelsen er det også lagt opp til å undersøke om relasjonshistorier, som i denne studien betyr forholdet mellom 46-kohorten og deres foreldre over tid, betyr noe for hjelp som ytes foreldrene i alderdommen. To dimensjoner, gjensidighet

og kvalitet ved relasjonshistoriene, er undersøkt. Det undersøkes om mor og far har stilt opp for datteren eller sønnen, samt hvordan døtre og sønner vurderer kvaliteten i forholdet til foreldrene, tidligere i voksenlivet og i alderdommen. Det er valgt å fokusere om disse trekkene ved relasjonshistorier har betydning for hvordan middelaldrende barn stiller opp for sine gamle foreldre ut fra en teori om familieforpliktelser som vektlegger betydningen av forhandlinger/relasjonshistorier over tid (Finch og Mason 1990). I dette perspektivet er det store variasjoner i hvordan slektninger stiller opp for hverandre, og det er derfor grunn til å forvente at variasjonene ikke følger bestemte strukturelle mønstre med hensyn til kjønn, sosial bakgrunn, bosted, yrkesaktivitet og ammet. Om mor og far har stilt opp for datteren eller sønnen, samt hvordan femtienåringene vurderer kvaliteten på forholdet til foreldrene, tidligere i voksenlivet og i alderdommen vil imidlertid være av stor betydning for den hjelpen som gis. I et annet perspektiv, teorien om økt individualisering, er det motsatt grunn til å forvente at undersøkelsen vil dokumentere lite hjelp fra middelaldrende menn og kvinner til gamle foreldre i dag, samt vise varierende hjelp til eldre i familier avhengig av bestemte strukturelle mønstre som gjenspeiler tradisjonelle og moderne familietyper.

5.8 Hjelp til mor og far

Sju typer økonomisk, praktisk og følelsesmessig hjelp er slått sammen i en hjelpeindeks hvor det er mulig å få fra null til sju poeng. Null poeng betyr at datteren eller sønnen ikke gir noe hjelp og sju poeng betyr at alle typer hjelp er blitt gitt i løpet av den siste måneden.¹⁰

Det er undersøkt om gjennomsnittlig hjelp varierer etter hvorvidt foreldrene mottar hjemmehjelp og/eller hjemmesykepleie, yrkesaktivitet og arbeidstid til døtrene og sønnene, type hushold som foreldrene bor i, barnas sivilstand, kjønn og bosted, geografisk avstand mellom barna og foreldrene, kvaliteten i og gjensidigheten i forholdet mellom barna og foreldrene over tid, og foreldrenes helsetilstand. Utvalget i analysene er menn og kvinner som har mødre (651) eller fedre (360) som er i live og som bor utenfor aldersinstitusjon.

De bivariate analysene viser at barna i større grad hjelper foreldre som er pleie-trengende enn foreldre som er friske (jf. tabell 5.1). Det er også foreldre som mottar kommunale hjemmetjenester som får mest hjelp fra døtrene og sønnene. Fedre

¹⁰ Det er gitt en oversikt over de sju typene hjelp i kapittel 4.

og mødre som bor alene får oftest og flest typer av hjelp fra sine middelaldrende barn.

Videre viser de bivariate analysene at yrkesaktive i større grad enn ikke yrkesaktive hjelper gamle foreldre. Det er også undersøkt om hjelp til foreldre varierer etter døtrene og sønnenes arbeidstid. Personer med lengst arbeidstid oppgir å hjelpe foreldrene mer enn personer som jobber lite. Femtienåringer som jobber over 45 timer i uka oppgir oftest å hjelpe foreldrene (jf. tabell 5.1). Det er små forskjeller mellom menn og kvinner i den gjennomsnittlige hjelpen som gis.¹¹

Som tidligere vist er et flertall av dem som har svart på undersøkelsen gift eller samboende. Omtrent halvparten av dem som ikke er gift eller samboende er separert eller skilt, og den resterende halvpart er ugift. Svært få er enker eller enke-menn. Når vi sammenligner gifte og skilte barn er det en svak tendens, som ikke er signifikant, til at de som er skilt noe oftere gir hjelp til foreldrene enn døtre og sønner som er gift (jf. tabell 5.1).

Bosted viser ikke noe klart mønster, men det er individer i de minste kommunene, med et innbyggertall på under 3000 innbyggere som i minst grad oppgir å hjelpe foreldrene (jf. tabell 5.1). Det er altså ingenting som tyder på at personer som er bosatt urbane strøk i mindre grad enn personer som er bosatt i spredtbygde strøk hjelper gamle foreldre.

Undersøkelsen viser at geografisk mobilitet kan være overvurdert. Et flertall bor under en times kjøring til mor (68 prosent) og far (65 prosent). Dette funnet er i overensstemmelse med Familieundersøkelsen som ble gjennomført blant førstefødte i 1946-årgangen i 1988 (Hagestad 1991, Gautun 1990). De bivariate analysene viser imidlertid forskjeller i hjelp fra døtre og sønner til foreldre etter geografisk avstand (jf. tabell 5.1). Jo nærmere barna bor foreldrene, jo mer hjelper de til.

Det er også undersøkt om dimensjonene gjensidighet og kvalitet ved relasjonshistoriene har betydning for hvordan døtre og sønner stiller opp for foreldrene. Et flertall av døtrene og sønnene oppgir at mor og far har gitt dem en eller flere typer hjelp tidligere i livet, etter at de ble voksne (jf. tabell 5,2). Omtrent halvparten oppgir at de har mottatt økonomisk hjelp fra far som voksen, mens noen færre oppgir at de har fått økonomisk hjelp av mor. Hjelp til barnepass er den vanligste typen hjelp mødre har gitt sine barn som voksne. Andel foreldre som har hjulpet til med barnepass blir enda høyere når barnløse døtre og sønner utelates fra analysene.

¹¹ Analysene viser ingen forskjell i hjelp etter respondentens inntekt, utdanning og type yrke.

Tabell 5.1 Gjennomsnittlig indeksskåre på hjelp fra 46-årgangen til foreldre etter ulike kjennetegn

	Far	Mor
Om far/mor er pleietrengende		
Ja	1,63***	2,03*
Nei	0,95	1,64
Om far/ mor mottar hjemmetjenester		
Ja	2,86***	2,49***
Nei	0,89	1,57
Hushold til far/mor		
Far eller mor bor alene	1,16	2,09***
Far eller mor bor med andre	1,07	1,35
Yrkesaktivitet til respondent		
Ikke yrkesaktiv	1,16	1,55
Yrkesaktiv	1,10	1,72
Arbeidstid til respondent		
45 timer eller mer	1,33	1,97*
35-44 timer	1,02	1,70
20-34 timer	1,05	1,63
1-19 timer	1,05	1,03
Barnas kjønn		
Mann	1,13	1,66
Kvinne	1,00	1,76
Om respondent er		
Gift	1,01	1,64
Skilt	1,12	1,82
Bosted til respondent		
Færre enn 3000 innbyggere	0,97	1,41
3-10 000 innbyggere	1,26	1,80
10-20 000 innbyggere	1,20	1,64
20 -50 000 innbyggere	1,04	1,70
Mer enn 50 000 innbyggere	0,87	1,69
N	360	651

***Signifikant på 1%-nivå

** Signifikant på 5%-nivå

* Signifikant på 10%-nivå

Videre oppgis hyppigst følelsesmessig støtte i form av trøst og råd samt praktisk hjelp. Mødre har oftere enn fedre gitt barna følelsesmessig og praktisk hjelp.

De bivariate analysene viser små forskjeller i hjelp til foreldrene etter om barna har mottatt hjelp fra foreldrene tidligere i livet både for far og mor (jf. tabell 5.1), men de som svarer at foreldrene har gitt dem hjelp i løpet av det siste året, oppgir oftere at de hjelper foreldrene enn de som ikke har fått hjelp fra foreldrene.

Tabell 5.1 Forts.

	Far	Mor
Geografisk avstand mellom respondent og far/mor		
Gangavstand	1,51***	2,04***
Under en halvtime med kjøring	0,99	1,72
En halv til en time med kjøring	1,03	1,54
1–2 timer med kjøring	0,62	1,20
2–4 timer med kjøring	0,70	1,44
Over 4 timer med kjøring	0,48	0,72
Om far eller mor har gitt hjelp respondent siste året		
Ja	1,20	1,79
Nei	0,97	1,59
Om far eller mor har gitt hjelp til respondent før		
Ja	1,01	1,76**
Nei	1,01	1,44
Forholdet mellom respondent og far eller mor gjennom livet		
Svært godt	1,24	1,64
Ganske godt	0,98	1,80
Hverken godt eller dårlig	0,89	1,63
Ganske dårlig	0,75	1,67
Svært dårlig	0,00	0,00
Om respondent har gitt mer enn fått av far eller mor		
Ja, mer	1,50	2,56***
Like mye	0,97	1,74
Nei, mindre	1,13	1,51
N	360	651

***Signifikant på 1%-nivå

** Signifikant på 5%-nivå

* Signifikant på 10%-nivå

Et fåtall av døtrene og sønnene mener de har gitt mer til sine foreldre (7 prosent) enn hva de selv har fått gjennom livet. Over halvparten svarer at mor og far har gitt dem mer (53 prosent), og nesten tre av ti oppgir at de har fått like mye som de selv har gitt foreldrene. Døtre og sønner som oppfatter å ha fått mer enn de selv har gitt foreldrene stiller mest opp for foreldrene (jf. tabell 5.1)

Barna er også spurt om hvordan de vil beskrive forholdet til faren og moren gjennom livet. Flere enn halvparten mener de har hatt et svært godt forhold til mor (58 prosent), noen færre sier det samme om forholdet til far (48 prosent). 38 prosent oppgir at de har hatt et ganske godt forhold til far, og 34 prosent oppgir at de har hatt et ganske godt forhold til mor gjennom årene. Svært få svarer at de har eller har hatt et ganske eller svært dårlig forhold til far (3 prosent) og mor (2 prosent). De som har hatt et svært dårlig forhold til foreldrene gjennom livet gir ingen hjelp til foreldrene i alderdommen (jf. tabell 5.1).

I tillegg til de bivarierte analysene er det gjennomført multivariate analyser for å teste om de bivarierte funnene er signifikante når det kontrolleres for de andre uavhengige variablene (jf. tabell v5.1 og v5.2. vedlegg 1). De multivariate analysene viser at mødrenes bruk av kommunale hjemmetjenester, husholdstype, geografisk avstand mellom barna og mødrene, arbeidstid samt gjensidighet i utvekslingen av hjelp har signifikant effekt på hjelp fra døtre og sønner til mor. Om døtrene og sønnene er yrkesaktive, om respondenten er en datter eller sønn, om barna er gift eller skilt samt kvaliteten i relasjonen har ingen effekt når det i analysene kontrolleres for andre uavhengige variabler.

De multivariate analysene viser færre signifikante effekter på hjelp til far, noe som kan skyldes at antall fedre i analysene er så få. Både styrke på sammenhengen mellom variabler og antallet i de forskjellige kategoriene påvirker signifikansen.

Tabell 5.2 En oversikt over hjelp fra far og mor til menn og kvinner født i 1946 før siste året (tidligere i livet, men etter at de ble voksne). Prosent

	Fra far	Fra mor
Økonomisk med lån eller pengegave	47	39
Praktisk, med vask, matlaging, innkjøp og lignende	18	26
Følelsesmessig, med råd, støtte og trøst	30	33
Med barnepass	33	48
Ingen	28	24
Sum (N)	100 (397)	100 (720)

Bruk av kommunale hjemmetjenester, geografisk avstand mellom barna og far, samt en av variablene som måler gjensidighet i utvekslingen av hjelp viser også signifikant effekt på hjelp fra døtre og sønner til far.

5.9 Pleie

Av de 360 fedrene og 650 mødrene som var i live og bodde hjemme på undersøkelsestidspunktet var kun 16 prosent pleietrengende. Noen av døtrene og sønnene som har svart på undersøkelsen pleier foreldrene. Antallet er imidlertid så lite at det ikke anses som forsvarlig å bruke prosentberegninger og utføre multivariate analyser. Fordi det er så få individer i de forskjellige kategoriene brukes absolutte tall i analysene der det undersøkes om pleie fra døtre og sønner varierer i forhold til en rekke variabler.

Menn og kvinner som har foreldre som mottar hjemmetjenester pleier oftere foreldre som bor hjemme enn foreldre som ikke mottar hjemmetjenester (jf. tabell 5.3). Det er altså ikke slik at pleietrengende eldre enten mottar hjelp fra kommunale hjemmehjelpstjenester, eller blir pleiet av familien. Familien og det offentlige hjelpeapparatet hjelper de gamle sammen. Det er en svak tendens til at døtre og sønner oftere oppgir å pleie foreldre som bor alene enn foreldre som deler hushold med andre. Pleie som ytes til foreldrene varierer ikke i forhold til døtrene og sønnenes yrkesaktivitet og arbeidstid. Det er små kjønnsforskjeller, men noen flere kvinner gir pleie til mor sammenlignet med sønner. Skilte og gifte menn og kvinner oppgir like ofte at de pleier foreldrene. Bosted, kategorisert etter innbyggertall viser heller ikke noe mønster, bortsett fra at menn og kvinner som er bosatt i de minste kommunene i liten grad hjelper til med å pleie foreldrene. Ikke overraskende har geografisk avstand betydning for om døtre og sønner pleier foreldrene. Det er de som bor nærmest foreldrene som har mulighet til å være tilstede. Det er ingen som har hatt et svært eller ganske dårlig forhold til foreldrene som oppgir å pleie foreldrene i alderdommen.

Tabell 5.3 En oversikt over om 46-årgangen pleier foreldre som er pleietrengende etter ulike kjennetegn. Absolutte tall

	Far	N	Mor	N
Om far/ mor mottar hjemmetjenester				
Ja	8	36	20	80
Nei	2	324	8	571
Hushold til far/mor				
Far eller mor bor alene	3	61	13	295
Far eller mor bor med andre	7	299	3	56
Yrkesaktivitet til respondent				
Ikke yrkesaktiv	2	36	2	66
Yrkesaktiv	8	319	26	574
Arbeidstid til respondent				
45 timer eller mer	2	66	5	131
35-44 timer	3	177	16	333
20-34 timer	-	39	3	65
1-19 timer	2	22	2	29
Barnas kjønn				
Mann	6	197	7	370
Kvinne	3	158	20	273
Om respondent er				
Gift	8	255	15	469
Skilt	-	33	2	50
Bosted til respondent				
Færre enn 3000 innbyggere	-	31	2	41
3-10 000 innbyggere	5	103	11	174
10-20 000 innbyggere	1	60	4	130
20 -50 000 innbyggere	2	73	6	125
Mer enn 50 000 innbyggere	2	77	5	156
Geografisk avstand mellom respondentog far/mor:				
Gangavstand	3	87		164
Under en halvtime med kjøring	3	92		162
En halv til en time med kjøring	1	34	3	68
1-2 timer med kjøring		26	1	46
2-4 timer med kjøring		23		45
Over 4 timer med kjøring		61	1	15

Tabell 5.3 Forts.

	Far	N	Mor	N
Om far eller mor har gitt hjelp respondentsiste året				
Ja	4	181	16	325
Nei	6	179	12	326
Om far eller mor har gitt hjelp til respondent før				
Ja	6	261	23	501
Nei	4	99	5	150
Forholdet mellom respondent og far eller mor gjennom livet				
Svært godt	7	169	13	362
Ganske godt	1	136	12	228
Hverken godt eller dårlig		36	2	41
Ganske dårlig		5		9
Svært dårlig		4		2
Om respondenthar gitt mer enn fått av far eller mor				
Ja, mer	2	22	7	50
Like mye	4	90	9	160
Nei, mindre	3	182	8	342

6 Avslutning

Mange frykter at familiens evne til å gi omsorg er redusert og vil bli ytterligere redusert i årene som kommer. Dette skjer som følge av at det offentlige hjelpeapparatet har blitt bygd ut, kjønnsrollemønsteret er endret, yrkesaktiviteten blant kvinner har økt, geografisk mobilitet og urbanisering har økt og husholdsstrukturen og samlivsmønsteret har endret seg. Samtidig øker antallet svært gamle i samfunnet, noe som vil føre til at stadig flere blir avhengig av å få hjelp. Dersom familiens omsorgsevne svekkes samtidig som omsorgsbehovene i befolkningen øker, vil dette kunne føre til økt etterspørsel etter offentlige pleie- og omsorgstjenester. Et viktig spørsmål er derfor om disse trendene fører til redusert familieomsorg. Hvilke indikasjoner om utviklingen gir resultater fra denne undersøkelsen?

Samspill mellom familieomsorg og bruk av offentlige hjemmetjenester

For det første er det ingenting som tyder på at sekstiåttene lar være å stille opp for sine foreldre når det offentlige går inn med hjelp fra hjemmetjenestene. Tvert imot bekrefter undersøkelsen tidligere forskning som viser at eldre som mottar hjelp fra kommunale hjemmetjenester får mer hjelp fra døtre og sønner enn eldre som ikke får hjemmehjelp og/eller hjemmesykepleie. Aktive kvinner og menn er også aktive i å skaffe hjelp til foreldrene fra det kommunale hjelpeapparatet, og så lenge foreldrene bor hjemme, supplerer offentlige tjenester familieomsorgen (Lingsom 1997). Undersøkelsen gir også støtte til Susan Lingsoms (1997) studie hvor det påpekes at –sekstiåttenes byråkratiske kompetanse kommer til nytte i kontakten med offentlige myndigheter som supplement til hjelpen de selv yter. Undersøkelsen viser for eksempel at det ofte er middelaldrende menn og kvinner som tar kontakt med det offentlige hjelpeapparatet på vegne av foreldrene for å skaffe hjelp.

Positiv sammenheng mellom yrkesaktivitet, arbeidstid og omsorg

Kvinner som er yrkesaktive utsettes ofte for kritikk, og sliter med dårlig samvittighet fordi de «svikter» sine omsorgsoppgaver i familien. I virkeligheten viser det seg at yrkesaktive, både menn og kvinner, i like stor grad som ikke yrkesaktive stiller opp for foreldrene. De fleste kvinner er i dag yrkesaktive, men arbeidstiden varierer. Undersøkelsen viser at det er kvinner og menn med lengst arbeidstid, som stiller mest opp for foreldrene. Femtienåringer som jobber over 45 timer i uka oppgir oftest å hjelpe foreldrene. En mulig forklaring på at det er døtre og sønner som jobber mye som også i størst grad stiller opp for foreldrene kan være at disse kan være mer aktive og flinkere til å organisere sin tid sammenlignet med døtre og sønner som ikke er yrkesaktive eller arbeider deltid. Tradisjonelt er det kvinner som har ytt omsorg til barn, eldre og hjelpetrengende i familien. Resultater fra denne undersøkelsen viser små forskjeller mellom menn og kvinner i hjelpen som ytes til foreldrene. Forklaringen kan være at kjønnsrollemønsteret har endret seg, og at menn i større grad utfører omsorgsoppgaver som kvinner tradisjonelt har utført. Menn har også tradisjonelt hatt ansvar for å utføre praktiske oppgaver i hjemmet som kvinner ikke utfører. Eldres behov for å få hjelp fra sønner eller andre mannlige slektninger har sannsynligvis ikke blitt mindre selv om det offentlige hjelpeapparatet har blitt bygget ut i de senere år. Hjemmetjenestene hjelper den

gamle og avlaster familien med tradisjonelle kvinneoppgaver gjennom hjemmetjenestene. Typiske mannsoppgaver som å vedlikeholde hus, måke snø, klippe plenen og så videre er fortsatt familiens ansvar.

Skilte yter like mye omsorg som gifte

Det er ingenting som tyder på at personer som er skilt, eller som har gått gjennom en skilsmisse, yter mindre omsorg til gamle foreldre. Tvertimot er det en svak tendens, som riktignok ikke er signifikant, til at de som er skilt noe oftere gir hjelp til foreldrene enn døtre og sønner som er gift.

Aleneboende eldre får oftest hjelp fra barna

Undersøkelsen viser ikke at eldre som bor alene er isolert og må klare seg uten hjelp fra andre familiemedlemmer. Tvert imot mottar aleneboende fedre og mødre oftere hjelp fra sine døtre og sønner enn foreldre som bor sammen med ektefelle eller andre. Antageligvis får eldre som bor alene oftere hjelp fra sine barn fordi de trenger mer hjelp enn eldre som fortsatt bor sammen med ektefelle. Ikke alle eldre som bor alene har barn som de kan få hjelp av. Det er ikke mulig, ut fra denne undersøkelsen, å si noe om eldre barnløse er isolert og må klare seg selv uten hjelp fra familie og slekt. En tidligere studie av eldre barnløse viser imidlertid at det også er vanlig at aleneboende eldre som ikke har barn mottar praktisk hjelp fra slektninger (Gautun 1993). Studien viser at barnløse eldre mottar mye uformell omsorg, men fra andre uformelle omsorgsgivere enn eldre som har barn. Flere barnløse har utviklet nære familie- og vennskapsrelasjoner som blir en støtte for dem i alderdommen, og det er særlig nevøer, nieser og søsken som blir nær familie. Studien viste også at barnløse ikke mottar mer offentlig omsorg enn eldre som har barn.

Geografisk nærhet mellom middelaldrende barn og deres foreldre

De fleste femtienåringer i undersøkelsen bor under en times reise til sine foreldre. Dette gjør det mulig for dem å nå foreldrene om de trenger hjelp. Geografisk avstand har imidlertid betydning for det totale omfang av hjelp døtrene og sønnene gir foreldrene. Jo nærmere barn og foreldre bor, jo mer hjelp yter barna til foreldrene.

Ingen forskjell mellom by og land

Undersøkelsen viser ingen sammenheng mellom bosted, klassifisert etter innbyggertall, og hjelp til gamle foreldre. Døtre og sønner som er bosatt i byer stiller like mye opp for mor og far som personer som er bosatt på mindre steder. Forklaringen på at vi ikke finner noen sammenheng mellom bosted og hjelp kan være at mennesker i vår tid, uansett hvor de bor, utsettes for mye av den samme verdipåvirkning og dermed tenker og handler likt. En annen mulig forklaring kan være at bosted aldri har hatt noen betydning for hvordan nær familie stiller opp for eldre i Norge.

Forholdet mellom barn og foreldre over tid

Det er undersøkt om gjensidighet og kvalitet ved relasjonshistoriene har betydning for hvordan middelaldrende barn stiller opp for sine foreldre. Gjensidighet i relasjonen er målt gjennom tre spørsmål og bare ett viser seg å ha betydning for hjelp. Kvaliteten i forholdet har betydning for om døtre og sønner hjelper foreldrene. Et stort flertall av de undersøkte oppgir at de har hatt et godt eller svært godt forhold til foreldrene gjennom livet. De som oppgir å ha hatt et nokså eller svært dårlig forhold til foreldrene gjennom livet stiller i liten grad opp for foreldrene i alderdommen. For eksempel pleier ingen av disse mødre eller fedre som er pleietrengende. Ifølge Janet Finch (1989) er det ikke gitt selv for en datter eller sønn at de vil bidra med mye hjelp og støtte til sine foreldre i alderdommen. Selv om det forventes at barn skal stille opp for sine foreldre i alderdommen, er det umulig å forutsi hvor mye hjelp de vil gi. Omsorgsrelasjoner oppstår ikke plutselig i alderdommen, men konstrueres gjennom flere års samhandling, og det er ikke tilfeldig hvem i familien som står den gamle nær og yter omsorg. Ofte har omsorgsgiver og den gamle en felles fortid og hjelpen som gis er ofte en fortsettelse på et forhold som har vart i flere år.

Økt individualisering har ført til at forpliktelser i stadig større grad skapes gjennom samhandling og forhandlinger gjennom livsløpet

Det er en vanlig oppfatning at individualisering fører til at slektninger i stadig mindre grad føler seg forpliktet til å hjelpe hverandre. Det er ingenting som tyder på at barn ikke tar ansvar for å stille opp for foreldre når de blir gamle. Undersøkelsen viser heller ikke variasjoner i hjelp og støtte til de gamle etter strukturelle mønstre som gjenspeiler tradisjonelle og moderne familietyper. Døtre og sønner som er bosatt i rurale strøk hjelper ikke foreldrene mer enn de som bor i urbane

strøk. Kvinner hjelper ikke mer enn menn og deltidsarbeidende kvinner hjelper ikke mer enn fulltids- eller overtidsyrkesaktive kvinner. Det er heller ikke noe som tyder på at skilsmisse blant døtrene og sønnene fører til redusert omsorg til foreldrene. Undersøkelsen gir imidlertid noen indikasjoner på at forpliktelser i stadig større grad skapes av relasjonshistoriene mellom slektninger over tid. Hvordan døtre og sønner vurderer forholdet til foreldrene gjennom livet har betydning for om de hjelper foreldrene. Dette gir støtte til Janet Finch og Jennifer Masons forhandlingsteori om familieforpliktelser.

Forhandlingsteorien og teorien om økt individualisering anser at historiske og sosiale prosesser har ført til at det ikke lenger finnes faste og klare regler om hvordan slektninger skal stille opp for hverandre i gitte situasjoner. Ifølge Janet Finch og Jennifer Mason har ikke dette ført til at slektninger lar være å stille opp for hverandre (1991). Forpliktelser, det vil si ansvar for å hjelpe hverandre, skapes i stadig større grad gjennom forhandlinger gjennom livsløpet. Omfattende hjelp og støtte utveksles fortsatt i familiene, men det er store variasjoner fra familie til familie og variasjonene følger ikke lenger bestemte strukturelle mønstre med hensyn til bosted, kjønn, yrkesaktivitet og annet. Finch og Masons perspektiv har et optimistisk syn på hvordan familien stiller opp for sine gamle, men det påpekes samtidig at det er umulig å forutsi på hvilken måte slektninger i forskjellige familier vil hjelpe til. Denne uforutsigbarheten stiller, ifølge Finch og Mason, store krav til planleggerne av den offentlige eldreomsorgen. Det er for eksempel ingen garanti at en datter eller sønn vil føle et bestemt ansvar for sine foreldre når de blir gamle. Slegtninger hjelper hverandre, men variasjonene er store mellom familier og enkeltindivider. Dette ses som et normalt trekk ved familielivet, og ikke som et tegn på at folk er uansvarlige og ikke omsorgsfulle. Det har derfor liten hensikt å bygge ut og utøve en offentlig politikk som forutsetter at bestemte typer av assistanse vil gis mer eller mindre automatisk av familie og slekt.

Referanser

- Albert S.M. (1990), «The dependent elderly, home health care, and strategies of household adaption» I Gubrium J.F. and A. Sankar (red) *The home care experience. Ethnography and policy*:19–37 : London: Sage
- Almås R. (1997), «Tidsklemmefolket og barna». Kronikk i *Dagbladet* 19 november 1997.
- Aspås (1995), «Trygdesystemet og pleie- og omsorgstjenesten: Flere eldre – store utfordringer». *Samfunnsspeilet* 4/1995. Statistisk Sentralbyrå, Oslo og Kongsvinger.
- Asbjørnsen N (1991), «Velferdspolitik. Konflikt mellom menn og kvinners interesser?» i *Samfunnsspeilet*, 2/1991.
- Bengtson V. L and S. Schrader (1982), «Parent-Child Relations». I Magen, D.J. og W. A. Peterson (red) *Social Gerontology*: 115–186. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Beck U. (1997), *Risiko og frihet*, Bergen: Fagbokforlaget.
- Blom S., T. Noack og L. Østby (1993), *Giftermål og barn-bedre sent enn aldri*. Sosiale og økonomiske studier 81. Oslo og Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå..
- Brevik I. (1984), «Eldreomsorg år 2000». Befolkningsutvikling og konsekvenser for utbygging av institusjoner for eldre
- Brevik I. (1995), «Flere gamle og aleneboende krever økt innsats i eldreomsorgen». *Sosiologi i dag*, 1995; 3–4:49–70.
- Carling J. (1997), «Flytting og befolkningsutvikling. Innvandring demper eldrebølgen.» *Samfunnsspeilet* nr. 4, 1997 Oslo.
- Crompton R. og F. Harris (1997) «Womens employment and Gender Attitudes: A comparative Analysis of Britain, Norway and the Chech Republic». i *Acta Sociologica*. Vol.40 No.2. Oslo: Scandinavian Sociological Association.
- Dahl E. Og H. Gautun (1997), «Use of home based services by the elderly in Norway. Is equity accomplished?». in *Croatian Medical Journal*. 38 (1) (:45–53).
- Daatland S.O. (1983), Care systems. *Ageing and Society*, 3 :1–21.

- Daatland S.O (1993), «Hva mener folk om eldreomsorgen?» *Aldring og eldre*, 1/93:2–10.
- Daatland S.O. (1994), *Hva skjer i eldresektoren?* Oslo: Norsk gerontologisk institutt, rapport 1/94.
- Daatland S.O (1995), «Dominerande paradigmm och kritiska alternativ» i kommande Jacobsen T. (red) *De eldre, velferdstaten och kvinnorna*. Lund: Arkiv.
- Daatland S.O. (1997), «Family solidarity, popular opinion and the elderly». under publisering *Ageing International*, 1997.
- Finch J. (1989), *Family Obligations and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Finch J. Og Jennifer Mason (1990), *Negotiating Family Responsibilities*. London and New York: Tavistock/Routledge..
- Gail L. And R. Stone (1988), *The caregiving role: dimensions of burden and benefits*. New Jersey: New England Research Institute, Inc.
- Gautun H. (1990), *Eldre kvinner som ressurspersoner for voksne barn med foreldrepliktigheter. En studie av solidaritet mellom generasjoner*. Hovedoppgave i sosiologi. Instituttet for sosiologi. Universitetet i Oslo.
- Gautun H. (1993), *Gammel, barnløs og alene? En sammenligning av omsorg til eldre med og uten barn*. INAS Rapport 93:5. Oslo.
- Giddens A. (1990), *Modernitetens konsekvenser*. København: Hans Reitzels forlag.
- Gullestad M. (1989), *Kultur og hverdagsliv*. Det blå bibliotek, Universitetsforlaget, Oslo.
- Hagestad G. (1991), *Familiens alders- og generasjonsstruktur*. Rapport nr. 10. Institutt for sosiologi. Universitetet i Oslo.
- Hagestad G. (1998), *Fremtidens samfunn for alle eldre? Åpningstale ved FN's åpning av eldreåret 1/10-98*, New York
- Hammarström G. (1986), *Solidaritetsmønster mellan generationer*. Uppsala Universitet.

- Hjort P.F. og H.T. Waaler (1990), *Eldre i Norge fram til år 2010. Demografi, helse og behov for helse og sosialtjenester*. SIFF-rapport.
- Hockey J. og James A. (1993), *Growing up and Growing old: Ageing and Dependency in the Life Course*, London: Sage.
- Hompland A. (1984), *Rurbaniseringsprosessen. Bygdebyen og det nye Norges ansikt*. Arbeidsnotat 9/1984. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Oftedal K.O. (1996), *Framskrivning av markedssituasjonen for helse- og sosialpersonell fram mot år 2030*. Rapport 96/15. Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Kristensen O.P. (1987), *Væksten i den offentlige sektor. Institutioner og politik*. Århus: Jurist og økonomforlaget.
- Knudsen K. Og K. Wærness (1996), «Er ekteskapet som institusjon på vei ut av Skandinavia?» i *Tidsskrift for samfunnsforskning* nr. 3. 1996:299–327.
- Lingsom S. (1987), *I eget hjem med andres hjelp*. INAS-rapport 87:3, Oslo: Institutt for sosialforskning.
- Lingsom S. (1991), *Hjelp etter behov? Offentlig og privat omsorg for hjemmeboende eldre*. INAS Rapport 91:5, Oslo: Institutt for sosialforskning.
- Lingsom S. (1993), «Fra studentopprør til eldreomsorg. Hvordan er 68-erne som omsorgsgivere?» i *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 33: 293–317.
- Lingsom S. (1997), *The substitution Issue. Care policies and their consequences for family care*. NOVA Rapport 97:6, Oslo: Norsk Institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Nielsen H.K (1996), *Estetikk kultur og politikk*. Århus universitetsforlag.
- NOU 1992:1, *Trygghet, verdighet, omsorg..*
- Nordhus I. H. (1986), «Begrepet omsorgsbyrde – Empirisk utprøving og identifikasjon av risikofaktorer» i *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 4.1986 :288–311.
- Parsons T og R.F. Bales (1955), *Family, Socialization and Interaction Process*. Glencoe, Ill. : Free Press.

- Pelps C.E. (1986), «Editorial. Induced demand-can we ever know its extent?» i *Journal of health economics*, 5:355–365.
- Quereshi H (1996) «Obligations and support within families». I Walker, A. (red.) *The new generational contract. Intergenerational relations, old age and welfare.*: 100–120i, UCL PRESS, London
- Pilcher J. (1995), «Age and Generation in Modern Britain». Oxford University Press.
- Ringen S. (1997), *Reformdemokratiet* Det blå bibliotek, Universitetet i Oslo.
- Romøren T.I. (1992), *Stages in family care of the elderly: Experiences from a longitudinal study*. Paper presentert på Konferanse i familiesosiologi, Voksenåsen 2–4 mars 1992.
- Rønsen M. (1997), «Nordiska mødres inntog på arbeidsmarkedet» i *Samfunnsspeilet* nr. 1/97. Statistisk sentralbyrå, Oslo: 50–57.
- Shorter E. (1975), *The making of the modern family*. Basic Books New York.
- Thorsen K. (1980). *Grenser for omsorg. Kvinner, aldring og omsorg*. Rapport 80:10, Oslo: Norsk Gerontologisk Institutt.
- Thorsen, K. (1996), *Ulike menneskesyn-konsekvenser for omsorg*. Ger-Art, 2. Oslo: Norsk Gerontologisk institutt.
- Vabø M. (1998), *Hva er nok? Om behovsfortolkninger i hjemmetjenesten*. Norsk Institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring. Rapport 8/98.
- Walker A. (1996), *The new generational contract. Intergenerational relations, old age and welfare*. UCL Press, London.
- Wærness K. (1978), «The invisible welfare state: Women's work at home». i *Acta Sociologica*, 21
- Wærness K. (1987), *Women in the welfare state: The case of formal and informal old-age care*. Stocholm: SOFI.
- Østerberg D (1978), *Handling og samfunn. Sosiologisk teori i utvalg*. Oslo: Pax.
- Statistisk sentralbyrå (1995), NOS C 325 (1995), *Arbeidsmarkedsstatistikk*.

St.meld. nr. 35 (1994–95). *Velferdsmeldingen.*

St.meld. nr. 50 (1993–94). *Samarbeid og styring. Mål og virkemidler for en bedre helsetjeneste.*

St.meld. nr. 50 (1996–97). *Handlingsplan for eldreomsorgen. Trygghet-respekt-kvalitet.*

Vedlegg 1 Tabeller

I tillegg til å gjennomføre bivariate analyser, er det også gjennomført multivariate analyser. Analysene ble gjennomført for å teste om de bivariate funnene er konsistente, også når det kontrolleres for de andre uavhengige variablene i analysen. Metoden lineær regresjon er benyttet. Nedenfor følger tabeller der en rekke variabler er testet om de er signifikante, selv når det blir kontrollert for andre uavhengige variabler.

Tabell v5.1 Sannsynlighet for at datter eller sønn yter praktisk, økonomisk og/eller følelsesmessig hjelp til mødre som er i live og som bor utenfor aldersinstitusjon. Resultater fra(lineær) regresjonsanalyse. Beta og signifikanssannsynlighet for de uavhengige variablene

	Beta	P-verdi	
Om mor mottar hjemmetjenester	12	0,01**	Ja=1 Nei=0
Om mor er pleietrengende	-0,01	0,90	Ja=2 Nei=1
Om mor bor alene	-0,29	0,00**	Alene=1 Med andre=2
Geografisk avstand til mor	-0,26	0,00**	Gangavstand=1
Barnas kjønn	0,08	0,10	Mann=1 Kvinne=2
Om respondent er yrkesaktiv	-0,05	0,27	Ja=1 Nei=2
Arbeidstidens lengde (respondent)	-0,14	0,00**	Mer enn 45 timer =1, osv.
Om respondent er gift	0,00	0,98	Ja=1 Nei=2
Kommunestørrelse (respondent)	-0,02	0,54	Færre enn 3000 innbyggere=1, osv.
Hjelp fra mor til respondent før	0,10	0,04*	Nei=0 Ja=1
Hjelp fra mor til respondent nå	0,05	0,32	Nei=0 Ja=1
Forholdet mellom mor og respondent før	-0,03	-0,60	Svært godt=1
Om respondent har gitt mer enn han/hun har mottatt til mor	-0,14	0,00**	Ja mer=1 Like mye=2 Nei mindre=3

**Signifikant på 1%-nivå.

*Signifikant på 5%-nivå.

Tabell v5.2 Sannsynlighet for at datter eller sønn yter praktisk, økonomisk og/eller følelsesmessig hjelp til fedre som er i live og som bor utenfor aldersinstitusjon (N=360). Resultater fra (lineær) regresjonsanalyse. Beta og signifikanssannsynlighet for de uavhengige variablene

	Beta	P-verdi	
Om far mottar hjemmetjenester	0,49	0,00**	Ja=1 Nei=0
Om far er pleietrengende	0,07	0,32	Ja=2 Nei=1
Om far bor alene	-0,10	0,10	Alene=1 Med andre=2
Geografisk avstand til far	-0,29	0,00**	Gangavstand=1
Respondentens kjønn	-0,02	0,81	Mann=1 Kvinne=2
Om respondenten er yrkesaktiv	-0,06	0,35	Ja=1 Nei=2
Arbeidstidens lengde (respondent)	-0,02	0,73	Mer enn 45 timer =1
Om respondent er gift	0,05	0,40	Ja=1 Nei=2
Kommunestørrelse (respondent)	0,05	0,48	Færre enn 3000 innbyggere=1, osv.
Hjelp fra far til respondent før	-0,09	0,19	Ja=1 Nei=0
Hjelp fra far til respondent nå	0,21	0,00**	Ja=1 Nei=0
Forholdet mellom far og respondent før	-0,08	0,21	Svært godt=1
Om respondent har gitt mer enn mottatt til far	0,09	0,17	Ja mer=1 Like mye=2 Nei mindre=3

**Signifikant på 1%-nivå.

*Signifikant på 5%-nivå.

Vedlegg 2 Spørreskjema

OPINJON

INSTITUTT FOR MENINGSMÅLINGER,
SAMFUNNS- OG MARKEDSANALYSE

Ref. nr

--

FAMILIEUNDERSØKELSEN 1997

OBS !!! Dette spørreskjemaet skal leses optisk. Bruk derfor en mørk penn eller kulepenn, og fyll ut mest mulig av området inne i ruten.

FØRST VIL VI STILLE DEG NOEN
SPØRSMÅL OM DIN FAR

1. Hvordan vil du beskrive forholdet mellom deg og din far gjennom årene?

- Svært godt
 Ganske godt
 Hverken godt eller dårlig
 Ganske dårlig
 Svært dårlig

2. Hvordan vil du beskrive forholdet mellom deg og din far etter at han ble gammel?

- Svært godt
 Ganske godt
 Hverken godt eller dårlig
 Ganske dårlig
 Svært dårlig

3. Når ble din far født?

--	--	--	--	--

 (årstall)

4. Hvor mange søsken har / hadde han?

--	--

 Vet ikke

5. Hvor mange av søsknene lever i dag?

--	--

 Vet ikke

6. Lever din far idag?

- Ja->HVIS JA, GÅ VIDERE TIL SPØRSMÅL 10
 Nei

HVIS DIN FAR ER DØD

7. Hvilket årstall døde han?

1	9		
---	---	--	--

 (årstall)

8. Trengte han pleie den siste tiden?

- Ja
 Nei->GÅ VIDERE TIL SPØRSMÅL 26

**9. Hvem pleiet ham?
FLERE SVAR MULIG**

a) Familien (Over hvor lang tid?)

Antall   år og/eller

Antall   måneder

b) Hjemmehjelp (Over hvor lang tid?)

Antall   år og/eller

Antall   måneder

c) Hjemmesykepleie (Over hvor lang tid?)

Antall   år og/eller

Antall   måneder

d) Eldreinstitusjon (Over hvor lang tid?)

Antall   år og/eller

Antall   måneder

OM DIN FAR ER DØD, GÅ FRAM TIL SPØRSMÅL 26.

HVIS DIN FAR LEVER IDAG

10. Bor din far....

- I sitt eget hjem
 På aldershjem/
 sykehjem->GÅ TIL SPØRSMÅL 13
 Hos andre utenom institusjon

11. Dersom din far ikke bor på institusjon, hvor mange deler han hushold med?

Antall personer

12. Bor din far sammen med (flere svar mulig)....

- Din mor
 Ektefelle/samboer som ikke er din mor
 Deg
 Evt. andre døtre
 Evt. andre sønner
 Andre

HVIS DU OG DIN FAR BOR I SAMME HUS, GÅ TIL SPØRSMÅL 15.

13. Hvor stor geografisk avstand er det mellom deg og din far?

- Gangavstand
 Under ½ time med kjøring
 Fra ½ til 1 time med kjøring
 Fra 1 til 2 timer med kjøring
 Fra 2 til 4 timer med kjøring
 Over 4 timer med kjøring
 Ikke sikker

14. Hvor ofte har du hatt kontakt med din far i løpet av det siste året (sett et kryss for personlig kontakt og ett for telefonkontakt)?

a) Daglig	☐ Personlig	☐ Telefon
b) Ca. hver uke	☐ Personlig	☐ Telefon
c) 1-3 ganger i måneden	☐ Personlig	☐ Telefon
d) 3-11 ganger i året	☐ Personlig	☐ Telefon
e) 1-2 ganger i året	☐ Personlig	☐ Telefon
f) Ingen kontakt	☐ Personlig	☐ Telefon

15. Kan din far uten hjelp av andre klare følgende gjøremål?

a) Dagligvareinnkjøp

- Klarer
 Klarer ikke
 Varierende
 Ikke sikker

b) Vask og rengjøring av bolig/leilighet

- Klarer
 Klarer ikke
 Varierende
 Ikke sikker

c) Besøke slekt og venner på stedet

- Klarer
 Klarer ikke
 Varierende
 Ikke sikker

d) Av-og påkledning

- Klarer
 Klarer ikke
 Varierende
 Ikke sikker

e) Å komme seg opp i og ut av seng

- Klarer
 Klarer ikke
 Varierende
 Ikke sikker

f) Gå på do

- Klarer
 Klarer ikke
 Varierende
 Ikke sikker

g) Spise

- Klarer
 Klarer ikke
 Varierende
 Ikke sikker

h) Vaske seg

- Klarer
 Klarer ikke
 Varierende
 Ikke sikker

16. Har du gitt noen av disse typene hjelp til din far i løpet av den siste måneden?

- Dagligvareinnkjøp
 Rengjøring av bolig
 Reparasjoner, hagearbeid, snømåking e.l.
 Informert om trygd, skatteregler el. offentlige instanser
 Gitt råd og støtte i forhold til et personlig problem
 Lånt / gitt far penger
 Hjelp med kjøring
 Nei, ingen av delene

17. Er din far aldersdement?

- Ja, han er hardt rammet
 Ja, men ikke hardt rammet
 Nei
 Ikke sikker

**DER SOM DIN FAR HVERKEN ER
PLEIETRENGENDE ELLER
ALDERSDEMENT, GÅ TIL SPØRSMÅL 20**

18. Dersom din far er pleietrengende og / eller aldersdement, hvem gir ham regelmessig pleie / og eller tilsyn? (flere svaralternativer mulig)

a) Jeg (Over hvor lang tid?)

Antall   år og / eller

Antall   måneder

b) Fars ektefelle (Over hvor lang tid?)

Antall   år og / eller

Antall   måneder

c) Fars datter (hvis ikke dette er deg)
(Over hvor lang tid?)

Antall   år og / eller

Antall   måneder

d) Fars sønn (hvis ikke dette er deg)
(Over hvor lang tid?)

Antall   år og / eller

Antall   måneder

e) Andre fam.medl. (Over hvor lang tid?)

Antall   år og / eller

Antall   måneder

f) Naboer / venner (Over hvor lang tid?)

Antall   år og / eller

Antall   måneder

g) Hjemmesykepleie (Over hvor lang tid?)

Antall   år og / eller

Antall   måneder

h) Hjemmehjelp (Over hvor lang tid?)

Antall   år og / eller

Antall   måneder

i) Far bor på eldreinstitusjon
(Over hvor lang tid?)

Antall   år og / eller

Antall   måneder

19. Får din far nok kommunal hjemmehjelp / hjemmesykepleie, eller trenger han mer hjelp?

- Ja, nok
 Nei, trenger mer
 Uaktuelt

**DER SOM FAR IKKE MOTTAR
HJEMMETJENESTER ELLER BOR PÅ
ELDREINSTITUSJON, SVAR PÅ
SPØRSMÅL 20 og 21**

20. Trenger din far hjemmetjenester fra kommunen eventuelt en aldersinstitusjonsplass? Sett kun ett kryss! (Hvis begge deler er ønskelig, sett kryss for det viktigste)

- Ja, hjemmetjenester
 Ja, plass på eldreinstitusjon
 Nei
 Ikke sikker

15. Kan din far uten hjelp av andre klare følgende gjøremål?

a) Dagligvareinnkjøp

- Klarer
 Klarer ikke
 Varierende
 Ikke sikker

b) Vask og rengjøring av bolig/leilighet

- Klarer
 Klarer ikke
 Varierende
 Ikke sikker

c) Besøke slekt og venner på stedet

- Klarer
 Klarer ikke
 Varierende
 Ikke sikker

d) Av-og påkledning

- Klarer
 Klarer ikke
 Varierende
 Ikke sikker

e) Å komme seg opp i og ut av seng

- Klarer
 Klarer ikke
 Varierende
 Ikke sikker

f) Gå på do

- Klarer
 Klarer ikke
 Varierende
 Ikke sikker

g) Spise

- Klarer
 Klarer ikke
 Varierende
 Ikke sikker

h) Vaske seg

- Klarer
 Klarer ikke
 Varierende
 Ikke sikker

16. Har du gitt noen av disse typene hjelp til din far i løpet av den siste måneden?

- Dagligvareinnkjøp
 Rengjøring av bolig
 Reparasjoner, hagearbeid, snømåking e.l.
 Informert om trygd, skatteregler el. offentlige instanser
 Gitt råd og støtte i forhold til et personlig problem
 Lånt / gitt far penger
 Hjelp med kjøring
 Nei, ingen av delene

17. Er din far aldersdemet?

- Ja, han er hardt rammet
 Ja, men ikke hardt rammet
 Nei
 Ikke sikker

**DER SOM DIN FAR HVERKEN ER
PLEIETRENGENDE ELLER
ALDERSDEMENT, GÅ TIL SPØRSMÅL 20**

18. Dersom din far er pleietrengende og / eller aldersdement, hvem gir ham regelmessig pleie / og eller tilsyn? (flere svaralternativer mulig)

a) Jeg (Over hvor lang tid?)

Antall   år og / eller

Antall   måneder

b) Fars ektefelle (Over hvor lang tid?)

Antall   år og / eller

Antall   måneder

c) Fars datter (hvis ikke dette er deg)
(Over hvor lang tid?)

Antall   år og / eller

Antall   måneder

d) Fars sønn (hvis ikke dette er deg)
(Over hvor lang tid?)

Antall   år og / eller

Antall   måneder

e) Andre fam.medl. (Over hvor lang tid?)

Antall   år og / eller

Antall   måneder

f) Naboer / venner (Over hvor lang tid?)

Antall   år og / eller

Antall   måneder

g) Hjemmesykepleie (Over hvor lang tid?)

Antall   år og / eller

Antall   måneder

h) Hjemmehjelp (Over hvor lang tid?)

Antall   år og / eller

Antall   måneder

i) Far bor på eldreinstitusjon
(Over hvor lang tid?)

Antall   år og / eller

Antall   måneder

19. Får din far nok kommunal hjemmehjelp / hjemmesykepleie, eller trenger han mer hjelp?

Ja, nok

Nei, trenger mer

Uaktuelt

**DER SOM FAR IKKE MOTTAR
HJEMMETJENESTER ELLER BOR PÅ
ELDREINSTITUSJON, SVAR PÅ
SPØRSMÅL 20 og 21**

20. Trenger din far hjemmetjenester fra kommunen eventuelt en aldersinstitusjonsplass? Sett kun ett kryss! (Hvis begge deler er ønskelig, sett kryss for det viktigste)

Ja, hjemmetjenester

Ja, plass på eldreinstitusjon

Nei

Ikke sikker

21. Har du, din far eller andre i familien søkt om hjemmetjenester eventuelt om opphold på aldersinstitusjon for din far, uten å få denne hjelpen?

- Ja
- Nei
- Ikke sikker

22. Alt i alt, vil du si at du føler det belastende å gi hjelp til din far eller synes du det ikke er noen belastning?

- Ikke belastende
- Lite belastende
- Noe belastende
- Svært belastende
- Ikke sikker

OM FAR IKKE HAR MOTTATT HJEMMETJENESTER ELLER HATT OPPHOLD PÅ ELDREREINSTITUSJON GÅ TIL SPØRSMÅL 26.

DELSOM FAR MOTTAR SLIKE TJENESTER, SVAR PÅ SPØRSMÅLENE 23-25.

**23. Hvem tok kontakt første gang med det offentlige hjelpeapparatet for å skaffe din far hjemmetjenester eller opphold på eldreinstitusjon? (Vi er ute etter den som først tok initiativ)
Sett kun ett kryss!**

- Jeg
- Andre i familien
- Nabo / venner
- Lege / hjemmetj. inst. el. andre off.
- Far tok selv kontakt
- Ikke sikker

24. Måtte du eller noen andre i familien overtale din far til å ta i mot offentlige hjemmetjenester og/eller eldreinstitusjonsopphold?

- Ja
- Nei
- Ikke sikker

25. Hvordan vurderer du kvaliteten på de offentlige tjenestene til din far?

a) Hjemmetjenester?

Min vurdering

- Svært bra
- Ganske bra
- Hverken bra eller dårlig
- Ganske dårlig
- Svært dårlig
- Uaktuelt / ikke sikker

Fars vurdering

- Svært bra
- Ganske bra
- Hverken bra eller dårlig
- Ganske dårlig
- Svært dårlig
- Uaktuelt / ikke sikker

b) Eldreinstitution?

Min vurdering

- Svært bra
- Ganske bra
- Hverken bra eller dårlig
- Ganske dårlig
- Svært dårlig
- Uaktuelt / ikke sikker

Fars vurdering

- Svært bra
- Ganske bra
- Hverken bra eller dårlig
- Ganske dårlig
- Svært dårlig
- Uaktuelt / ikke sikker

VIDERE VIL VI STILLE NOEN SPØRSMÅL OM DIN MOR

26. Hvordan vil du beskrive forholdet mellom deg og din mor gjennom årene?

- Svært godt
- Ganske godt
- Hverken godt eller dårlig
- Ganske dårlig
- Svært dårlig

27. Hvordan vil du beskrive forholdet mellom deg og din mor etter at hun ble gammel?

- Svært godt
- Ganske godt
- Hverken godt eller dårlig
- Ganske dårlig
- Svært dårlig

28. Når ble din mor født?

--	--	--	--	--	--

(årstall)

29. Hvor mange søsken har / hadde hun?

		☐ Vet ikke
--	--	-----------------------------------

30. Hvor mange av søsknene lever i dag?

		☐ Vet ikke
--	--	-----------------------------------

31. Lever din mor idag?

- Ja->HVIS JA, GÅ VIDERE TIL SPØRSMÅL 35
- Nei

HVIS DIN MOR ER DØD

32. Hvilket årstall døde hun?

1	9		
---	---	--	--

(årstall)

33. Trengte hun pleie den siste tiden?

- Ja
- Nei->GÅ VIDERE TIL SPØRSMÅL 51

34. Hvem pleiet henne?
FLERE SVAR MULIG

a) Familien (Over hvor lang tid?)

Antall

--	--

 år og / eller

Antall

--	--

 måneder

b) Hjemmehjelp (Over hvor lang tid?)

Antall

--	--

 år og / eller

Antall

--	--

 måneder

c) Hjemmesykepleie (Over hvor lang tid?)

Antall

--	--

 år og / eller

Antall

--	--

 måneder

d) Eldreinstitusjon (Over hvor lang tid?)

Antall

--	--

 år og / eller

Antall

--	--

 måneder

OM DIN MOR ER DØD, GÅ FRAM TIL SPØRSMÅL 51.

HVIS DIN MOR LEVER IDAG

35. Bor din mor....

- I sitt eget hjem
- På aldershjem/
sykehjem->GÅ TIL SPØRSMÅL 38
- Hos andre utenom institusjon

36. Dersom din mor ikke bor på institusjon, hvor mange deler hun hushold med?

Antall personer

37. Bor din mor sammen med (flere svar mulig)....

- Din far
- Ektefelle/samboer som ikke er din far
- Deg
- Evt. andre døtre
- Evt. andre sønner
- Andre

HVIS DU OG DIN MOR BOR I SAMME HUS, GÅ TIL SPØRSMÅL 40.

38. Hvor stor geografisk avstand er det mellom deg og din mor?

- Gangavstand
- Under ½ time med kjøring
- Fra ½ til 1 time med kjøring
- Fra 1 til 2 timer med kjøring
- Fra 2 til 4 timer med kjøring
- Over 4 timer med kjøring
- Ikke sikker

39. Hvor ofte har du hatt kontakt med din mor i løpet av det siste året (sett et kryss for personlig kontakt og ett for telefonkontakt)?

- a) **Daglig** Personlig Telefon
- b) **Ca. hver uke** Personlig Telefon
- c) **1-3 ganger i måneden** Personlig Telefon
- d) **3-11 ganger i året** Personlig Telefon
- e) **1-2 ganger i året** Personlig Telefon
- f) **Ingen kontakt** Personlig Telefon

40. Kan din mor uten hjelp av andre klare følgende gjøremål?

a) Dagligvareinnkjøp

- Klarer
- Klarer ikke
- Varierende
- Ikke sikker

b) Vask og rengjøring av bolig/leilighet

- Klarer
- Klarer ikke
- Varierende
- Ikke sikker

c) Besøke slekt og venner på stedet

- Klarer
- Klarer ikke
- Varierende
- Ikke sikker

d) Av-og påklledning

- Klarer
- Klarer ikke
- Varierende
- Ikke sikker

e) Å komme seg opp i og ut av seng

- Klarer
- Klarer ikke
- Varierende
- Ikke sikker

f) Gå på do

- Klarer
- Klarer ikke
- Varierende
- Ikke sikker

g) Spise

- Klarer
- Klarer ikke
- Varierende
- Ikke sikker

h) Vaske seg

- Klarer
- Klarer ikke
- Varierende
- Ikke sikker

41. Har du gitt noen av disse typene hjelp til din mor i løpet av den siste måneden?

- Dagligvareinnkjøp
- Rengjøring av bolig
- Reparasjoner, hagearbeid, snømåking e.l.
- Informert om trygd, skatteregler e. offentlige instanser
- Gitt råd og støtte i forhold til et personlig problem
- Lånt / gitt mor penger
- Hjelp med kjøring
- Nei, ingen av delene

42. Er din mor aldersdement?

- Ja, hun er hardt rammet
- Ja, men ikke hardt rammet
- Nei
- Ikke sikker

DELSOM DIN MOR HVERKEN ER PLEIETRENGENDE ELLER ALDERSDEMENT, GÅ TIL SPØRSMÅL 45

43. Dersom din mor er pleietrengende og / eller aldersdement, hvem gir henne regelmessig pleie / og eller tilsyn? (flere svaralternativer mulig)

a) Jeg (Over hvor lang tid?)

Antall   år og / eller

Antall   måneder

b) Mors ektefelle (Over hvor lang tid?)

Antall   år og / eller

Antall   måneder

c) Mors datter (hvis ikke dette er deg) (Over hvor lang tid?)

Antall   år og / eller

Antall   måneder

d) Mors sønn (hvis ikke dette er deg) (Over hvor lang tid?)

Antall   år og / eller

Antall   måneder

e) Andre fam.medl. (Over hvor lang tid?)

Antall   år og / eller

Antall   måneder

f) **Naboer / venner** (Over hvor lang tid?)

Antall   år og / eller

Antall   måneder

g) **Hjemmesykepleie** (Over hvor lang tid?)

Antall   år og / eller

Antall   måneder

h) **Hjemmehjelp** (Over hvor lang tid?)

Antall   år og / eller

Antall   måneder

i) **Mor bor på eldreinstitusjon**
(Over hvor lang tid?)

Antall   år og / eller

Antall   måneder

44. Får din mor nok kommunal hjemmehjelp / hjemmesykepleie, eller trenger hun mer hjelp?

- Ja, nok
 Nei, trenger mer
 Uaktuelt

DER SOM MOR IKKE MOTTAR HJEMMETJENESTER ELLER BOR PÅ EL DREINSTITUSJON, SVAR PÅ SPØRSMÅL 45 og 46

45. Trenger din mor hjemmetjenester fra kommunen eventuelt en aldersinstitusjonsplass? Sett kun ett kryss! (Hvis begge deler er ønskelig, sett kryss for det viktigste)

- Ja, hjemmetjenester
 Ja, plass på eldreinstitusjon
 Nei

46. Har du, din mor eller andre i familien søkt om hjemmetjenester eventuelt om opphold på aldersinstitusjon for din mor, uten å få denne hjelpen?

- Ja
 Nei
 Ikke sikker

47. Alt i alt, vil du si at du føler det belastende å gi hjelp til din mor eller synes du det ikke er noen belastning?

- Ikke belastende
 Lite belastende
 Noe belastende
 Svært belastende
 Ikke sikker

OM MOR IKKE HAR MOTTATT HJEMMETJENESTER ELLER HATT OPPHOLD PÅ EL DREINSTITUSJON GÅ TIL SPØRSMÅL 51.

DER SOM MOR MOTTAR SLIKE TJENESTER, SVAR PÅ SPØRSMÅLENE 48-50.

48. Hvem tok kontakt første gang med det offentlige hjelpeapparatet for å skaffe din mor hjemmetjenester eller opphold på eldreinstitusjon? (Vi er ute etter den som først tok initiativ) Sett kun ett kryss!

- Jeg
 Andre i familien
 Nabo / venner
 Lege / hjemmetj. inst. el. andre off.
 Mor tok selv kontakt
 Ikke sikker

49. Måtte du eller noen andre i familien overtale din mor til å ta i mot offentlige hjemmetjenester og / eller eldreinstitusjonsopphold?

- Ja
- Nei
- Vet ikke

50. Hvordan vurderer du kvaliteten på de offentlige tjenestene til din mor?

a) Hjemmetjenester?

Min vurdering

- Svært bra
- Ganske bra
- Hverken bra eller dårlig
- Ganske dårlig
- Svært dårlig
- Uaktuelt / ikke sikker

Mors vurdering

- Svært bra
- Ganske bra
- Hverken bra eller dårlig
- Ganske dårlig
- Svært dårlig
- Uaktuelt / ikke sikker

b) Eldreinstitusjon?

Min vurdering

- Svært bra
- Ganske bra
- Hverken bra eller dårlig
- Ganske dårlig
- Svært dårlig
- Uaktuelt / ikke sikker

Mors vurdering

- Svært bra
- Ganske bra
- Hverken bra eller dårlig
- Ganske dårlig
- Svært dårlig
- Uaktuelt / ikke sikker

HJELP TIL ANDRE

51. Har du i løpet av siste året gitt praktisk hjelp til, pleie eller hatt tilsyn med andre enn dine egne foreldre?

- Ja-----> Hvor mange?
- Nei
- Vet ikke

ELDRE MENNESKER ER IKKE BARE MOTTAKERE AV HJELP OG OMSORG. DET KAN OGSÅ VÆRE OMVENDT, AT DE GIR PRAKTISK HJELP ELLER ØKONOMISK HJELP OG / ELLER FØLELSMESSIG STØTTE TIL ANDRE I FAMILIEN.

52. Har dine foreldre gitt deg og / eller dine barn noen av disse typene hjelp i løpet av det siste året?
(Flere svar mulig)

a) Far

- Økonomisk med lån el. pengegave
- Praktisk, med vask, matlaging, innkjøp o.l
- Følelsesmessig, med råd, støtte, trøst
- Ikke sikker

b) Mor

- Økonomisk med lån el. pengegave
- Praktisk, med vask, matlaging, innkjøp o.l
- Følelsesmessig, med råd, støtte, trøst
- Ikke sikker

53. Har dine foreldre gitt deg og / eller dine barn noen av disse typene hjelp til deg og / eller dine barn før siste året (tidligere i livet, men etter at du ble voksen)?

a) Far

- Økonomisk, med lån el. pengegave
- Praktisk, med vask, matlaging, innkjøp o.l.
- Følelsesmessig, med råd, støtte, trøst
- Med barnepass
- Ikke sikker

b) Mor

- Økonomisk, med lån el. pengegave
- Praktisk, med vask, matlaging, innkjøp o.l.
- Følelsesmessig, med råd, støtte, trøst
- Med barnepass
- Ikke sikker

54. Føler du at du har gitt mer til din far enn du har fått fra ham?

- Ja, mer
- Nei, mindre
- Like mye
- Ikke sikker

55. Føler du at du har gitt mer til din mor enn du har fått fra henne?

- Ja, mer
- Nei, mindre
- Like mye
- Ikke sikker

TIL SLUTT VIL VI STILLE NOEN BAKGRUNNSPØRSMÅL OM DEG OG DIN FAMILIE

56. Hvilket år er du født?

1	9		
---	---	--	--

(årstall)

57. Er du mann eller kvinne?

- Mann
- Kvinne

58. Omtrent hvor mange innbyggere er det i kommunen du bor i?

- Færre enn 3 000 innbyggere
- 3 - 10 000 innbyggere
- 10 - 20 000 innbyggere
- 20 - 50 000 innbyggere
- Mer enn 50 000 innbyggere
- Vet ikke

59. Er din bostedskommune nå, den samme som du tilbrakte de fleste år i før du fylte 16 (Svar også ja om den nå er slått sammen med andre kommuner)?

- Ja
- Nei

60. Hvor mange deler du hushold med (ikke regn med deg selv i tallet)?

Antall personer

--	--

61. Hvor mange søsken har du?

Antall søsken

--	--

62. Hvor gammel er den eldste?

ca.   år Vet ikke

Og den yngste?

ca.   år Vet ikke

63. Hvor mange barn har søsknene dine tilsammen?

Antall barn   Vet ikke

64. Hvordan vurderer du din egen helse i sin alminnelighet? Vil du si at den er:

- Svært god
 Ganske god
 Hverken god eller dårlig, middels
 Ganske dårlig
 Dårlig

65. Hva er den høyeste allmennutdanningen du har fullført? Sett kun ett kryss!

- 7-årig folkeskole eller kortere
 Framhaldsskole
 9-årig grunnskole
 Folkehøyskole
 Realskole (eller middelskole)
 Artium / 3-årig videregående, allmennfaglig
 Universitet/høyskole

66. Er du for tiden yrkesaktiv?

- Nei
 Midlertidig fraværende fra yrkeslivet
 Ja

67. Er du..... (Sett kun ett kryss!)

- Arbeider
 Funksjonær
 Gårdbruker / fisker
 Selvstendig
 Trygdet / pensjonist
 Permittert / arbeidssøkende
 Hjemmearbeidende

HVIS DU ER I LØNNET ARBEID

68. Hvor mange timer jobber du vanligvis i løpet av en uke?

- 45 timer eller mer
 35 -44 timer
 20-34 timer
 1-19 timer
 Ikke sikker

69. Hva er din bruttoinntekt (før skatt) for 1997?

- Under 100.000 kr
 100 - 199.999 kr
 200 - 299.999 kr
 300 - 399.999 kr
 400 - 499.999 kr
 500.000 og over
 Ikke sikker

70. Er du gift eller samboende?

- Ja, gift
 Ja, samboende
 Nei, verken gift eller samboende
 ->GÅ TIL SPØRSMÅL 72

71. Har du vært gift tidligere (med andre enn du nå er gift / samboende med)?

- Ja
 Nei

SPØRSMÅL 72 GJELDER ALLE SOM IKKE ER GIFT/SAMBOENDE

72. Hva er din sivilstatus?

- Ugift
- Enke / Enkemann
- Separert
- Skilt

DERSOM DU IKKE ER GIFT ELLER SAMBOENDE KAN DU GÅ FRAM TIL SPØRSMÅL 83

HVIS DU ER GIFT ELLER SAMBOENDE

73. Hva er din nåværende ektefelles / samboers fødselsår

1	9		
---	---	--	--

(årstall)

74. Lever din nåværende ektefelles / samboers mor?

- Ja
- Nei

75. Lever din nåværende ektefelles / samboers far?

- Ja
- Nei

76. Hvor mange søsken har din nåværende ektefelle / samboer?

Antall søsken

--	--

77. Hvor mange barn har din nåværende ektefelle / samboers søsken til sammen?

Antall søsken

barn	
------	--

78. Hva er din nåværende ektefelle/samboers høyeste fullførte allmennutdanning? Sett kun ett kryss!

- 7-årig folkeskole eller kortere
- Framhaldsskole
- 9-årig grunnskole
- Folkehøgskole
- Realskole (eller middelskole)
- Artium / 3-årig videregående, allmennfaglig
- Universitet/høgskole
- Vet ikke

79. Er din nåværende ektefelle / samboer yrkesaktiv for tiden?

- Nei
- Midlertidig fraværende fra yrkeslivet
- Ja

80. Er din nåværende ektefelle / samboer.... (Sett kun ett kryss!)

- Arbeider
- Funksjonær
- Gårdbruker / fisker
- Selvstendig
- Trygdet / pensjonist
- Permittert / arbeidssøkende
- Hjemmearbeidende

81. Hva er din nåværende ektefelles / samboers bruttoinntekt (før skatt) for 1997?

- Under 100.000 kr
- 100 - 199.999 kr
- 200 - 299.999 kr
- 300 - 399.999 kr
- 400 - 499.999 kr
- 500.000 og over
- Ikke sikker

84. Hvor mange av barna bor hos deg?

Antall barn

85. Har du fått barnebarn?

- Ja-----> Hvor mange
- Nei

**DET VAR ALT.
TUSEN TAKK FOR HJELPEN!**

HVIS EKTEFELLE / SAMBOER HAR LØNNET ARBEID

82. Hvor mange timer jobber din ektefelle / samboer vanligvis i løpet av en uke?

- 45 timer eller mer
- 35 -44 timer
- 20-34 timer
- 1-19 timer
- Ikke sikker

SPØRSMÅL TIL ALLE

83. Har du barn (regn med egne barn, adoptivbarn, men ikke stebarn)?

Ja-----> Hvor mange?

Nei-----> HVIS NEI ER DU FERDIG.

TUSEN TAKK FOR HJELPEN!

Publikasjoner fra Det 21. århundrets velferdssamfunn

Publikasjonen kan bestilles fra Fafo, Postboks 2947 Tøyen 0608 Oslo.
Telefon 22 08 86 00, Faks 22 08 87 00. E-post publikasjon@fafo.no

Ove Langeland (red.), Torkel Bjørnskau, Hilde Lorentzen og
Axel West Pedersen

Mellom frihet og fellesskap. Det 21. århundrets velferdssamfunn

Fafo-rapport 270. Fafo/Tiden. Kr. 348,-

- 1 Jon Erik Dølvik: Farvel solidaritet?. Internasjonale utfordringer for den norske arbeidslivsmodellen. Fafo-rapport 271. 60 sider. Kr 91,-
- 2 Victor D. Norman: Globalisering Betingelser for lønnsom næringsdrift og sysselsetting i Norge. Fafo-rapport 272. 26 sider. Kr 74,-
- 3 Steinar Holden: Frie kapitalkrefter. Noen konsekvenser for nasjonal økonomisk-politisk styring. Fafo-rapport 273. 30 sider. Kr 79,-
- 4 Alexander Wright Cappelen: Globalisering Utfordringer for norsk skatte- og fordelingspolitikk. Fafo-rapport 274. 30 sider. Kr 77,-
- 5 Morten Bøås: Norsk miljø- og ressurspolitikk mot tusenårsskiftet. Fafo-rapport 275. 48 sider. Kr 86,-
- 6 Keith Smith: Økonomisk vekst og «lavteknologi». Aktuelle spørsmålsstillinger for Norge. Fafo-rapport 276. 28 sider. Kr 75,-
- 7 Knut Arild Larsen: Utdanningsbasert kompetanse i dagens og morgendagens arbeidsmarked. Fafo-rapport 277. 40 sider. Kr 83,-
- 8 Lars-Henrik Johansen: Bak de store ord. Sammenlikninger av etter- og videreutdanning mellom bransjer og internasjonalt. Fafo-rapport 278. 132 sider. Kr 135,-
- 9 Per Kleppe: Solidaritetsalternativet - fortid og framtid. Fafo-rapport 279. 40 sider. Kr 82,-
- 10 Per Kleppe: Arbeidslinjen og de svake gruppene på arbeidsmarkedet. Fafo-rapport 280. 74 sider. Kr 107,-
- 11 Trond Petersen: Kjønnsspørsmålet. Hvor står vi i arbeidslivet. Fafo-rapport 281. 47 sider. Kr 83,-
- 12 Gunn Birkelund: Deltidsarbeid. Fafo-rapport 282. 36 sider. Kr 79,-
- 13 Jean Louis Laville: Arbeidets framtid. Den franske debatten. Fafo-rapport 283. 70 sider. Kr 91,-
- 14 Gerhard Bosch: Differensiering og fleksibilisering av arbeidstiden. På leting etter et nytt arbeidstidsparadigme. Fafo-rapport 284. 48 sider. Kr 83,-
- 15 Ove Langeland og Reid J. Stene: Holdninger til arbeid, lønn og fagbevegelse. Resultater fra en spørreundersøkelse. Fafo-rapport 285. 48 sider. Kr 83,-
- 16 Eli Feiring: Er noen fordelingsprinsipper mer rettferdige enn andre?. Fafo-rapport 286. 36 sider. Kr 77,-
- 17 Eli Feiring: Beskrive for å vurdere?. Om evaluering av fordelingsordningers verdigrunnlag. Fafo-rapport 287. 32 sider. Kr 75,-
- 18 Lars Fjell Hansson: Man skal ikke plage andre.... Om grenser for offentlig maktutøvelse for å redusere skader og død. Fafo-rapport 288. 70 sider. Kr 100,-

- 19 Kristin Hoff: Rettferdig skattlegging. En analyse av det normative grunnlaget for rettferdig fordeling av skattebyrden. Fafo-rapport 289. 112 sider. Kr 126,-
- 20 Kristin Hoff: Rettferdighet og effektivitet i det norske skattesystemet. Fafo-rapport 290. 44 sider. Kr 85,-
- 21 Hilde Lorentzen og Reid J. Stene: Holdninger og deltakelse i nærmiljø og organisasjonsliv. Resultater fra en spørreundersøkelse. Fafo-rapport 291. 47 sider. Kr 83,-
- 22 Espen Dahl: Solidaritet og velferd. Grunnlaget for oppslutning om velferdsstaten. Fafo-rapport 292. 62 sider. Kr 96,-
- 23 Espen Dahl: Hvor går helsevesenet?. Om likhet og effektivitet i norsk helsetjeneste. Fafo-rapport 293. 44 sider. Kr 82,-
- 24 Espen Dahl og Gunn Birkelund: Sysselsetting, klasse og helse 1980–1995. En analyse av fem norske levekårsundersøkelser. Fafo-rapport 294. 44 sider. Kr 79,-
- 25 Kåre Hagen: Den nordiske velferdsstaten. Museumsgjenstand eller bærekraftig samfunnsmodell?. Fafo-rapport 295. 47 sider. Kr 83,-
- 26 Kåre Hagen: Utviklingen i de skandinaviske velferdsstater. Fra krise til konsolidering?. Fafo-rapport 296. 47 sider. Kr 83,-
- 27 Per Kleppe: Bedre tjenesteyting i kommunene?. Fafo-rapport 297. 72 sider. Kr 100,-
- 28 Heidi Gautun: Endringer i familieomsorgen til eldre?. Fafo-rapport 298. 82 sider. Kr 103,-
- 29 Neil Gilbert: Selvhjelpsstaten. Et nytt paradigme for sosial trygghet. Fafo-rapport 299. 36 sider. Kr 75,-
- 30 Torkel Bjørnskau og Reid J. Stene: Holdninger til helse- og omsorgstjenester. Resultater fra en spørreundersøkelse. Fafo-rapport 300. 41 sider. Kr 79,-
- 31 Gunn Birkelund: Marginalisering i en velferdsstat. Fafo-rapport 301. 30 sider. Kr 75,-
- 32 Aksel Hatland: Nordisk alderspensjon under ombygging. Fafo-rapport 302. 32 sider. Kr 74,-
- 33 Tone Fløtten: Fattigdom i Norge. Problem eller bagatell?. Fafo-rapport 303. 114 sider. Kr 125,-
- 34 Anne Britt Djuve: Etniske minoriteter og de nordiske velferdsstatene. Fafo-rapport 304. 46 sider. Kr 86,-
- 35 Jardar E. Flaa og Axel W Pedersen: Holdninger til ulikhet, pensjon og trygd. Resultater fra en spørreundersøkelse. Fafo-rapport 305. 60 sider. Kr 91,-
- 36 Jon Erik Dølvik og Torgeir Stokke: Den norske forhandlingsmodellen. Et tilbakeblikk. Fafo-rapport 306. 46 sider. Kr 88,-
- 37 Keith Smith: Economic growth and "low-tech" industries. Issues for Norway. Fafo-rapport 307. 37 sider. Kr 77,- (Norsk utg. nr. 6)
- 38 Gunn Birkelund: Part-time work in a welfare state. Fafo-rapport 308. 30 sider. Kr 73,- (Norsk utg. nr. 12)
- 39 Jean Louis Laville: The future of work. The debate in France. Fafo-rapport 309. 80 sider. Kr 103,- (Norsk utg. nr. 13)
- 40 Jean Louis Laville: Le futur du travail. Le debat Francais. Fafo-rapport 310. 80 sider. Kr 103,- (Norsk utg. nr. 13)
- 41 Gerhard Bosch: Differenzierung und Flexibilisierung der Arbeitszeit. Die schwierige Suche nach einem neuen Arbeitszeitparadigma. Fafo-rapport 311. 67 sider. Kr 95,- (Norsk utg. nr. 14)
- 42 Neil Gilbert: The Enabling State. An Emerging Paradigm for Social Protection. Fafo-rapport 312. 35 sider. Kr 76,- (Norsk utg. nr. 29)
- 43 Bernard Enjolras: Labour-market regulation and economic performance. A review. Fafo-rapport 313. 44 sider. Kr 82,-
- 44 Bernard Enjolras: Welfare state and disincentives effects. Theoretical perspectives. Fafo-rapport 314. 51 sider. Kr 86,-

Heidi Gautun
**Endringer i
familieomsorgen til eldre?**

er en av publikasjonene fra rapportserien i prosjektet Det 21. århundrets velferdssamfunn. Det er en omfattende serie med stor faglig spennvidde og flere bidrag fra forskere i inn- og utland. Sentrale temaer som dekkes i rapportserien er:

arbeidslivet med vekt på globalisering, næringsutvikling og sysselsetting; kompetanse, etter- og videreutdanning; forhandlinger og trepartssamarbeid

hverdagslivet med vekt på familie, nærmiljø og frivillige organisasjoner; normer, holdninger og verdier

velferdstjenester med vekt på helse, omsorg og sosial trygghet; velferdsstat, privatisering og levekår

velferdsytelser med vekt på pensjoner, inntektssikring og fordeling; økonomisk ulikhet og fattigdom

